

Gospodarske krize u Hrvatskoj i utjecaj na standard građana

Đurđek, Marijana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:518005>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Diplomski sveučilišni studij

MARIJANA ĐURĐEK

Gospodarske krize u Hrvatskoj i utjecaj na standard građana
Economic crises in Croatia and the impact on citizens standards

Diplomski rad

Opatija, srpanj 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Diplomski sveučilišni studij
Održivi razvoj turizma

MARIJANA ĐURĐEK

Gospodarske krize u Hrvatskoj i utjecaj na standard građana
Economic crises in Croatia and the impact on citizens standards

Diplomski rad

Kolegij:	Nacionalna ekonomija	Student:	Marijana Đurdek
Mentor:	Prof.dr.sc. Marinela Krstinić Nižić	Matični broj:	3733/22
Komentor:	Dr.sc. Maša Trinajstić		

Opatija, srpanj 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG DIPLOMSKOG RADA

Marijana Đurđek

(ime i prezime studenta)

ds3733/22

(matični broj studenta)

Gospodarske krize u Hrvatskoj i utjecaj na standard građana

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugom izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student-autor diplomskog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa diplomskim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog diplomskog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, 10.07.2023.

Marijana Đurđek

Potpis studenta

Sažetak

Gospodarske krize se pojave svakih nekoliko godina i stvaraju velike ekonomske poteškoće. U radu se nastoji prikazati stanje hrvatskog gospodarstva tijekom kriza i kako se one odražavaju na standard građana. U Hrvatskoj je bilo nekoliko većih kriza. Analizirajući makroekonomske pokazatelje može se vidjeti kako su krize utjecale na gospodarstvo. Pametne zemlje su žrtvovalе unutarnju ravnotežu i orijentirale se na održavanje domaće proizvodnje i zaposlenosti. U Hrvatskoj to nije bio slučaj te je zbog toga oporavak trajao puno dulje nego kod ostalih zemalja. Najveći teret je pao na leđa građana kroz pad plaća, gubitak radnih mjesta, lošu javnu uslugu i dr. Takva politika je dovela do lošeg standarda građana te su mnogi iselili. Hrvatska ima sve veći problem sa starenjem stanovništva što dovodi do problema s mirovinskim sustavom. Vlada je pokušala ublažiti utjecaje kriza na građane mjerama ali ozbiljnije mjere i programi su počeli ulaskom Hrvatske u Europsku uniju.

Ključne riječi: gospodarske krize; politika; zaposlenost; standard građana Hrvatske

Sadržaj

Uvod	7
1. Gospodarske krize	9
1.1. Najznačajnije krize u povijesti	10
1.2. Vrste kriza	11
1.3. Uzrok gospodarske krize	12
2. Gospodarske krize u Hrvatskoj	13
2.1. Tranzicijska recesija	13
2.2. Kasna tranzicijska recesija	14
2.3. Globalna financijska kriza	16
2.4. COVID kriza	16
3. Najznačajniji makroekonomski indikatori	17
3.1. Bruto domaći proizvod	18
3.1.1. Struktura BDP-a	21
3.2. Proračunski deficit	23
3.2. Javni dug	25
3.2. Vanjski dug	26
3.2. Inflacija	27
3.2. Nezaposlenost	30
3.2. Zaposlenost	31
4. Posljedice na standard građana	33
4.1. Ekonomske posljedice	34
4.3. Političke posljedice	34
4.3.1. Mjere vlade kao odgovor na krize	35
4.2. Socijalne posljedice	37
4.2.1. Migracija i starenje stanovništva	38
4.2.2. Analiza korupcije	41

5. Istraživanje	42
Zaključak	53
Bibliografija	54
Popis ilustracija	57

Uvod

Svaka država teži rastu i razvoju svoje ekonomije. Ekonomija proučava na koji način društvo upotrebljava limitirane resurse zemlju, rad i kapital kako bi se proizveli i raspodijelili proizvodi i usluge. Ekonomija neke zemlje se sastoji od različitih aktivnosti, dionika i sustava koji moraju biti u određenoj ravnoteži kako bi rasla i razvijala se. Kad se dogodi promjena bilo kojeg elementa u definiciji ekonomije dolazi do određene neravnoteže koja često dovodi do kriza. Problem je što krize imaju negativan utjecaj na gospodarstvo neke zemlje koji vodi do posljedica za građane. Važno je analizirati makroekonomske indikatore kako bi se saznalo koje mjere i u kojim područjima gospodarstva se trebaju poduzeti da bi negativne posljedice bile manje za građane. Isto tako je važno uspoređivati se s drugim zemljama koje su u sličnoj situaciji a imaju bolje pokazatelje nakon kriza kako bi se preuzele bolje metode borbe protiv kriza. To je posao vlada koje moraju naći načine da gospodarstvo raste i razvija se te da zaštite građane od posljedica kriza.

Područje istraživanja (tema) je analiza gospodarskih kriza i analiza makroekonomskih indikatora za Hrvatsku. Rezultatima analize se želi ukazati na promjene u ekonomiji tijekom i nakon kriza koje dovode do posljedica za građane. Hrvatska je od samih početaka pa do danas bila suočena s različitim krizama. U radu se analiziraju najznačajnije od osamostaljenja Hrvatske.

Predmet rada je analiza relevantnih ekonomskih statističkih podataka gospodarskih kriza u Hrvatskoj. U svrhu navedenog u prvom djelu rada se definiraju najznačajnije krize, BDP, uzroci kriza te posljedice na standard građana.

U istraživačkom djelu se provodi anketa kojom će se pokušati potvrditi dvije hipoteze:

H1: Gospodarske krize su negativno utjecale na gospodarstvo Hrvatske a time i na standard stanovništva što pokazuju makroekonomski indikatori

H2: Posljedice gospodarskih kriza na stanovništvo se najviše vide u migraciji i starenju stanovništva. Građani snose najveće posljedice jer im se povećavaju troškovi života.

Svrha rada je temeljem provedene analize utvrditi utjecaj kriza na građane i pokazati važnost adekvatnih političkih mjera kako bi građani bili spremniji za krize u budućnosti.

Cilj rada je analizom makroekonomskih indikatora detektirati posljedice kriza u Hrvatskoj za građane te saznati je li vlada učinila dovoljno kako bi zaštitila građane od negativnih posljedica kriza.

U radu su temeljem dostupne strane i domaće literature prikupljene informacije obrađene i prezentirane a korištene su sljedeće *opće metode istraživanja*: povijesna metoda, metoda deskripcije, metoda indukcije i dedukcije, metoda analize i sinteze, metoda klasifikacije, metoda komparacije.

Struktura rada sastoji se od pet glavnih područja, te Uvoda, Zaključka i Bibliografije. U prvom poglavlju „Gospodarske krize“ navedene su i opisane najznačajnije gospodarske krize u svijetu dok su u drugom poglavlju „Gospodarske krize u Hrvatskoj“ opisane krize u Hrvatskoj. U trećem poglavlju „Najznačajniji makroekonomski indikatori“ opisani su i analizirani odabrani makroekonomski indikatori. U četvrtom poglavlju „Posljedice na standard građana“ opisane su ekonomske, socijalne i političke posljedice. U petom poglavlju „Istraživanje“ prikazani su rezultati provedenog istraživanja. Na kraju rada u *Zaključku* iznesena su zaključna razmatranja o temi rada. U *Bibliografiji* su prikazani korišteni znanstveni i stručni radovi te relevantni izvori podataka. U zadnjem djelu rada su navedene tablice i grafikoni koji su izrađeni u svrhu analize podataka.

1. Gospodarske krize

Ekonomija (eng. economics) je znanost koja označava na koji način ljudi djeluju u području proizvodnje, potrošnje i razmjene dobara kako bi se zadovoljile potrebe i poboljšala kvaliteta života.¹ Važno je težiti stalnom rastu i razvoju te održavati ravnotežu u gospodarstvu jer kad dođe do neravnoteže pojavljuju se krize. Stalni brzi gospodarski rast omogućuje naprednim industrijskim zemljama da svojim stanovnicima pruže bolje stvari, hranu, zdravstvenu skrb, obrazovanje, veće mirovine.² Zbog toga svaka ekonomija teži tom cilju ali se s vremena na vrijeme različitim utjecajima dogode negativne indikacije u ekonomiji koje uzrokuju krize.

Grčka riječ „krisis“ dolazi od riječi „krino“ što znači odvojiti, izabrati, suditi, sporiti se, boriti se, mjeriti. Medicinski pojam „krisis“ označava kritičnu fazu bolesti, borbu između života i smrti.³ Predstavlja teško stanje u životu pojedinca ili funkcioniranje društva koje može imati negativne posljedice. Kriza može biti ekonomska, društvena, politička. Nestabilna situacija u ekonomiji praćena nezaposlenošću i siromaštvom naziva se ekonomska ili gospodarska kriza. To je veći poremećaj ili teško stanje koje se u prekapitalističkim načinima proizvodnje prikazuje kao kriza nedovoljne proizvodnje, kao oskudica sredstava za život uslijed elementarnih nepogoda, prirodnih katastrofa i sl. U kapitalističkom načinu proizvodnje prikazuje se kao kriza prekomjerne proizvodnje.⁴ U radu se stavlja fokus na ekonomsku krizu, analizu indikatora te utjecaj na građane. Također krize mogu biti u stagnaciji, recesiji i depresiji. Stagnacija je razdoblje u kojem gospodarstvo ne raste ni ne pada, recesija označava pad ekonomskih aktivnosti dva uzastopna razdoblja dok je depresija teški oblik krize koji traje duže i pad BDP-a je veći od 10%. Poremećaj se može dogoditi u ekonomiji neke zemlje ali isto tako se može proširiti na ostala gospodarstva u svijetu i tada se radi o globalnoj krizi. Krize su stalno prisutne u svijetu a važno je analizirati globalne krize jer su najveće i imaju utjecaj na najviše ljudi. U nastavku su ukratko navedene najznačajnije globalne krize.

¹ Samuelson, Ekonomija, 4

² Samuelson, Ekonomija, 555

³ Lalić, Pet kriznih godina, 15

⁴ Ivanović, „Pojam krize: konceptualni i metodologijski aspekti,“ 11

1.1. Najznačajnije krize u povijesti

Svako gospodarstvo u svijetu teži stalnom gospodarskom rastu i namirivanju rastućih potreba države i stanovništva. Problem je što stalno na tržištu dolazi do neravnoteža i različitih negativnih utjecaja koji dovode do kriza. U svijetu se svako malo događaju bankarske, dužničke, tečajne i dr. krize. U povijesti je uočeno nekoliko velikih kriza koje su dovele do prekida očekivanog rasta i namirivanja potreba. Financijske krize se ponavljaju u prosjeku svakih osam i pol godina. Pogađaju razvijene i nerazvijene zemlje. Zemlje u razvoju imaju teže posljedice i dugotrajniji oporavak od razvijenih zemalja.⁵ Najčešće se bore s krizama zemlje u tranziciji, odnosno zemlje koje se nalaze u prijelazu s planskog sustava na tržišni način privređivanja. Zadužuju se kod razvijenih zemalja kako bi olakšale prijelaz i napredak. Zbog toga moraju slijediti preporuke i pravila vjerovnika koja ponekad nisu u skladu s potrebama domaćeg gospodarstva.

Poznata je velika gospodarska kriza koja je nastupila nakon blagostanja, rasta proizvodnje i razvoja tehnologije pod nazivom Velika depresija koja je trajala od 1929. do 1933. godine. Od 1921. godine dogodio se veliki procvat proizvodnje, inovacija. Otvarala su se poduzeća, tvornice, banke. Osobito brzo se razvijala automobilska industrija. Produktivnost je nadmašila kupovnu moć građana i došlo je do neusklađenosti proizvodnje i kupovne moći. Uštedevine su nadmašile mogućnost ulaganja i dovele do špekulacija dionicama i nekretninama. Došlo je do sloma tržišta vrijednosnim papirima. Recesija je započela u New Yorku na burzi. Zatvorile su se banke i burze. Mnogi ljudi su ostali bez posla, uštedevine i izgubili su povjerenje u ekonomsku budućnost. Amerika je bila vodeće gospodarstvo u svijetu a time i povezana sa većinom svjetskih ekonomija. Zbog toga se kriza proširila i na Europu. Prvo Njemačku a zatim i ostale zemlje.

Zbog svoje važnosti za ekonomski razvoj i opću potrebu čovječanstva u svijetu energetska bogatstva su kroz povijest bila razlog prepucavanja velikih svjetskih sila. Zbog uplitanja SAD-a i Rusije u sukobe arapskih zemalja došlo je do konflikata oko izvoza nafte. Uslijed financijskih nestabilnosti i političkih kriza zemlje izvoznice nafte su 1973. godine odlučile smanjiti količinu izvoza u zapadne zemlje. Nakon toga cijena nafte se drastično povećala. Što je dovelo do krize koja je trajala do kraja 70-tih godina prošlog stoljeća.⁶ Istraživanja su

⁵ Jurčić, „Hrvatsko gospodarstvo- stanje i perspektive“, 775

⁶ Rukavina i Katavić, „Analiza uzroka i posljedica globalnih ekonomskih kriza 20. i 21. stoljeća,“ 53.

pokazala da rast cijene nafte često dovodi do krize. Najveći teret krize su snosile zemlje u razvoju koje su ovisne o nafti i teško pronalaze alternativne izvore energije.

Globalna financijska kriza je jedna od najvećih kriza u povijesti. Počela je 2007. godine u SAD-u. SAD je temeljio razvoj na potrošnji, politici niskih kamatnih stopa te davanju slobode poduzećima u financijskoj organizaciji i načinu poslovanja. Takav način je pogodovao uvođenju niza rizičnih inovacija kao npr. kupovanje vrijednosnica na kredit. Kada je ukupna visina neotplaćenog kredita veća od kapitala banka je prisiljena proglasiti stečaj. To se dogodilo u Americi. Također je zbog naglog pada cijena nekretnina na američkom tržištu došlo do sloma tržišta drugorazrednih hipoteka i problema u međubankovnoj trgovini. Unatoč intervenciji države kriza se produbila i proširila. Došlo je do pada vrijednosti na burzama diljem svijeta.⁷ Krajem 2008. financijsko tržište je bilo u osobito teškom položaju. Države su morale intervenirati kroz državna jamstva za štedne depozite, fiskalne olakšice, preuzimale rizične plasmane i dr. Građani su kroz poreze bili prisiljeni sanirati posljedice krize.

COVID kriza je posljednja kriza koja je u kratkom roku zahvatila cijeli svijet. Nastala je zbog virusa koji se pojavio krajem 2019. u Kini. Nije se mogla usporediti s ostalim većim krizama u povijesti jer se po mnogo čemu razlikovala. U strahu od zaraze države diljem svijeta su ograničile kretanje zatvaranjem granica što je dovelo do teškog funkcioniranja ili prekida nekih djelatnosti. U strahu od nestašice hrane građani su gomilali zalihe. Došlo je do nestašice pojedinih proizvoda zbog rigoroznih kontrola i zatvaranja granica.

1.2. Vrste kriza

U ekonomiji se razlikuju četiri vrste kriza koje se prikazuju slovima čiji oblici označuju vrstu krize. To su „V“, „U“, „W“ i „L“ recesije.⁸ Oblici kriza prikazuju koliko brzo se neko gospodarstvo oporavilo od ekonomskih nepogoda.

„V“ recesije su karakteristične po naglom padu BDP-a i brzom oporavku. Može se zaključiti da COVID kriza ima „V“ oblik. Razlog je naglo pojavljivanje i utjecaj na pad makroekonomskih pokazatelja i nakon toga nagli rast. Zatim postoji model „U“ recesije. Karakterističan je za financijsku krizu u SAD-u. Također je primjetan drastičan pad BDP-a

⁷ Mlikotić, „Globalna financijska kriza- uzroci, tijek i posljedice,“ 88

⁸ Obadić i Tica, *Gospodarstvo Hrvatske*, 25

jedino je oporavak malo sporiji. Kod „W“ recesija vidljiv je pad, rast te ponovno pad i rast BDP-a. Izlaz iz krize nije nikad pravocrtan. Najčešće se počne izlaziti iz krize ali se ponovno dogodi pad koji je manji od prethodnog. Najteža vrsta recesije je „L“ recesija. To je kriza gdje je primjetan nagli pad BDP-a i gdje nema oporavka i do više godina. Često se naziva depresijom jer je gospodarstvu potrebno duže razdoblje za oporavak. Takva recesija je karakteristična za Hrvatsku.

1.3. Uzrok gospodarske krize

Svaka kriza je po nečemu karakteristična i drugačija te je teško predvidiva. Ekonomski analitičari imaju različite teorije ali do pravog uzroka se najčešće dolazi tek nakon krize kada se analiziraju povijesne činjenice. Istraživanja su pokazala da su tržišta učinkovita zato što su konkurentna. Svatko dobiva novac za ono što prodaje i koristi svoj novac da kupuje što želi. Ako se jednog dana više traži, recimo cipela, pojavit će se poplava narudžbi za njima. To će izazvati porast cijena i više će ih biti proizvedeno. Slično, ako je jednog dobra, kao što je čaj, više raspoloživo nego što ljudi traže, njegova će se cijena odrediti niže kao rezultat konkurencije. Po nižoj cijeni ljudi će piti više čaja i proizvođači neće više proizvoditi tako mnogo. Uspostavit će se ravnoteža ponude i potražnje.⁹ Smatra se da bi konkurencija ponuđača trebala automatski osigurati konkurenciju cijena i držati inflaciju pod kontrolom. Tržišta bi trebala biti stabilna ako se vanjske sile ne upliću i manipuliraju tržištem. Ako npr. država utječe na tržišne cijene tada se od tržišta ne može očekivati da se ponašaju kao učinkovita¹⁰. Na pojavu kriza utječu niske ili nulte kamate na kredite s kojima se nastoji na umjetan način održati rast gospodarstva. Potaknuto navedenim kamatama, raste potražnja za nekretninama i ulaganjima na tržištu kapitala, što podiže cijenu istih daleko iznad realne vrijednosti.¹¹ Idealno je da prema zakonu ponude i potražnje tržišta budu stabilna i da funkcioniraju. Kad se dogodi poremećaj ponude i potražnje pojavljuju se krize. Ravnoteža može biti narušena i drugim utjecajima kao npr. ratovima i političkim djelovanjem što su pokazale tranzicijske krize u Hrvatskoj. Takvim djelovanjem poskupljuju proizvodi što dovodi do inflacije. Također uzrok posljednje krize je

⁹ Samuelson Paul, Economics, An Introductory Analysis

¹⁰ Coopern, „Uzroci financijskih kriza: središnje banke, kreditni mjehuri i zabluda učinkovitog tržišta,“ 130

¹¹ Rukavina i Katavić, „ Analiza uzroka i posljedica globalnih ekonomskih kriza 20. i 21. stoljeća,“ 62

bolest COVID -19. Širenje bolesti je dovelo do zatvaranja granica a time do nemogućnosti ili prestanka trgovine na pojedinim područjima. To je dovelo do ozbiljnog poremećaja ponude i potražnje.

2. Gospodarske krize u Hrvatskoj

Kroz povijest je Hrvatska bila suočena s mnogobrojnim krizama. Gospodarstvo i živote građana je obilježilo nekoliko većih kriza nastalih zbog različitih utjecaja. Od samih početaka Hrvatske države, bila je suočena ratnim zbivanjima od kojih stanovništvo i danas osjeća posljedice. U isto vrijeme Hrvatska je prolazila kroz tranziciju tj. prijelaz s planskog na tržišno gospodarstvo. došlo je do kratkog oporavka ali zbog ponovnog procesa tranzicije nastala je kasna tranzicijska kriza. Pokazalo se da je potrebna jača politička volja i snaga da se gospodarstvo prilagodi i postane prosperitetno. Kad se pojavila velika financijska kriza u Americi pogodila je većinu svjetskih ekonomija pa tako i Hrvatsku. Posljednja velika kriza nastala je zbog bolesti i proširila se na cijeli svijet. U sljedećim poglavljima su detaljnije prikazane krize u Hrvatskoj.

2.1. Tranzicijska recesija

Postoji više pristupa u definiranju tranzicije. Ekonomsko-politička tranzicija je pristup u kojem se promatraju društvene promjene. Podrazumijeva prijelaz netržišnog u tržišno gospodarstvo u istočnoeuropskim zemljama zbog potrebe reorganiziranja gospodarstva i prilagođavanja novim znanstveno-tehnološkim dostignućima. U teoriji tranzicija bi trebala dovesti do liberalizacije tržišta, stabilizacije gospodarstva, privatizacije i demokratskog političkog sustava. Društvena transformacija je teorija u kojoj se promatraju promjene u društvenim vrijednostima. Teorija modernizacije čitav proces promatra kroz povijesni i tehnički razvoj.

Tranzicijska recesija trajala je od prvog kvartala 1990. do četvrtog kvartala 1993. godine. Uslijedile su mnoge političke promjene i umjesto ekonomskog procvata nastupila je kriza. Zbog

posljedica prethodnog sustava i ratnih zbivanja Hrvatska je loše provela proces privatizacije. Proces se odvijao u četiri faze. Prva faza se odvijala tijekom Tranzicijske a ostale tri prije, tijekom ili nakon Kasne tranzicijske krize. Prva faza je trajala od 1991. do 1994. godine. Započela je uvođenjem Zakona o pretvorbi kojim je počeo proces pretvorbe državnih poduzeća u dionička društva ili društva ograničene odgovornosti. Obuhvaćeno je 4000 poduzeća osim poduzeća od strateškog značenja. Država je prodavala radnicima dionice uz velike popuste ovisno koliko su imali radnog staža u poduzeću. Zbog ratne situacije gdje strani kapital ne ulazi i u uvjetima ekonomske i političke nestabilnosti teško je objektivno vrednovati poduzeća. To je otvorilo prostor nezakonitim radnjama.¹² Privatizacija se provodila zbog zastarjelosti i neefikasnosti socijalističkog sustava. Državno vlasništvo se pretvaralo u privatno prodajom dionica i time se formirao kapitalistički sustav. Ciljevi su konkuriranje na tržištu s tim da rizik i prava snosi vlasnik poduzeća a ne država. Kako bi se omogućilo funkcioniranje tržište roba, rada i kapitala otvarale su se burze. U razvijenim zemljama takav model je funkcionirao dok su zemlje u tranziciji morale posložiti cjelokupni sustav kakav do tada nisu imale. Zbog neusklađenosti monetarne politike i vanjskotrgovinskog sistema došlo je do deficita u platnoj bilanci i u državnom proračunu. Neadekvatnom politikom valutnih tečaja i kamata te prevelikom liberalizacijom uvoza domaća ponuda nije mogla biti konkurentna.¹³ Hrvatska je kao i ostale zemlje u tranziciji trebala prilagoditi novom sustavu naslijeđenu strukturu gospodarstva koja je bila pod snažnim političkim utjecajem. Bila je potrebna prilagodba institucija, birokracije, administracije. Provedena je privatizacija koja je umjesto napretka ili barem održavanja proizvodnje dovela do kupnje poduzeća za mizeriju i rasprodaje u dijelovima. Umjesto procvata osnažila se korupcijska mreža gdje su se bogatili podobni a srednji sloj je počeo nestajati. Poduzeća su se počela gasiti, proizvodnja je postajala sve izazovnije a uvoz sve veći. Hrvatski građani su postali skeptični zbog promjena i nostalgični za prošlim vremenima.

2.2. Kasna tranzicijska recesija

Zbog političke motivacije uz izostanak gospodarskih i financijskih ciljeva onemogućen je i usporen oporavak gospodarstva. Ratna agresija na Hrvatsku je onemogućila normalno

¹² Gregurek, „Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj“, 156

¹³ Zdunić, „Tranzicijska kriza i politika izlaza“, 811

funkcioniranje gospodarskih kretanja. Oslabljena ratom, tranzicijskom krizom i neadekvatnom politikom Hrvatska je ušla u kasnu tranzicijsku krizu. Trajala je od četvrtog kvartala 1998. do četvrtog kvartala 1999. Uzrok krize se nalazi u provođenju privatizacije kao nastavak prethodne krize. Sabor 1996. donio novi Zakon o privatizaciji. U toj fazi je započeo ključni problem odnosa bankarstva i gospodarstva. Od 1994. do 1998. je trajala druga faza privatizacije tj. prodaja poduzeća koja nisu samostalno obavila pretvorbu. Glavni ciljevi Zakona o privatizaciji su postizanje ekonomskog rasta, stvaranje novih radnih mjesta, uključivanje gospodarstva u svjetske gospodarske tokove, poticanje poduzetništva, smanjenje javnog duga i sl. Zbog političke motivacije mnogi gospodarski i financijski ciljevi se nisu ostvarili. Uslijedila je treća faza privatizacije koja je trajala od 1998. do 2000. a obilježena je dijeljenjem dionica posebnim skupinama te privatizacijom banaka. To su uglavnom kategorije populacije koje su se istakle u ratu ili su pretrpjele velike ratne štete. Zbog političke motivacije dolazi do različitih špekulacija i financijski učinci su upitni. Četvrta faza 2000. godine je obilježena stečajevima, rasprodajom preostalih portfelja te revizijom privatizacije.¹⁴

Istraživanja su pokazala da se uslijed svih tih zbivanja država morala sve više zaduživati a osim toga uvoz je drastično porastao. Zbog neadekvatne regulacije financijskog tržišta i bankarstva došlo je do pretjeranog izvoza domaće štednje, do financiranja privatizacije podobnih skupina. Takva politika je dovela do nelikvidnosti, insolventnosti, nerealnih kamata, stečaja i sl.¹⁵ Nisu postavljeni uvjeti koji potiču proizvodnost i ekonomsku efikasnost šte se negativno odrazilo na cjelokupno gospodarstvo Hrvatske a time kroz poreze, gubitak radnih mjesta i na građane. Hrvatska kao i ostale zemlje u tranziciji se nadala financijskoj pomoći zapada. Pomoć je pružena u obliku savjeta i kredita. Institucije koje pružaju takvu vrstu pomoći su Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Europska banka za obnovu i razvoj i dr. Kako bi se dobili krediti Hrvatska se trebala prilagoditi mjerama i provesti programe koje su nalagale te organizacije. Takve mjere su uključivale liberalizaciju vanjske trgovine i cijena, štednju, smanjenje državne potrošnje i plaća.¹⁶ Slijedeći pravila svojih vjerovnika Hrvatske vlasti su dopustile sve veći uvoz i time ugrozile domaću proizvodnju koja je polako ali sigurno počela nestajati. Stanovništvo se okrenulo trgovini, ugostiteljstvu a proizvodnja je postajala sve manje isplativa.

¹⁴ Gregurek, „Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj“, 163

¹⁵ Zdunić, „Tranzicijska kriza i politika izlaza“, 810

¹⁶ Haramija i Njavaro, „Tranzicija i njezini rezultati- zašto tranzicija iz komunističkog u demokratski sustav tržišnog gospodarstva nije ostvarila očekivanja“, 524

2.3. Globalna financijska kriza

Na krizu u Hrvatskoj utjecala je politika koja je omogućila kreditnu ekspanziju banaka u razdoblju od 2002.-2008. godine. Inozemnim zaduživanjem stvorio se balon koji je puknuo i doveo do krize. Balon se stvara kada krediti idu znatno iznad gospodarskog rasta. Kriza je Hrvatsku zahvatila 2009. i trajala je do 2014. godine. U ekonomskoj literaturi je pravilo da rast domaćih kredita ne smije premašiti ekonomski rast neke zemlje izražen rastom BDP-a i to iznad koeficijenta 2:1. u upravljanju krizom važno je smanjiti „društvene troškove“ i „indeks bijede“. „Društveni troškovi“ se mjere izgubljenim BDP-o što je razlika između potencijalne stope ekonomskog rasta i realizirane stope rasta BDP-a. „Indeks bijede se izračunava na način da se zbroji stopa inflacije i stopa nezaposlenosti. U Hrvatskoj je iznosio 20%.¹⁷

Ova kriza je izrazito vezana za kapitalizam kao ekonomski i društveni poredak.¹⁸

Prije krize hrvatsko gospodarstvo je bilo karakteristično po većoj potrošnji od proizvodnje, većem uvozu od izvoza, visokim vanjskim dugom, stalnim smanjivanjem konkurentnosti.¹⁹ Veća potrošnja od proizvodnje utječe na veći uvoz od izvoza što znači deficit na računu bilance plaćanja.

2.4. COVID kriza

Prije pojave krize Hrvatska je imala problem s ekonomskim rastom. Razlog tome je neadekvatna politika. Bolest COVID-19 pojavila se u Kini i proširila na cijeli svijet. Kako bi se spriječilo širenje virusa i zaštitilo zdravlje ljudi u svijetu su se poduzimale drastične mjere poput zatvaranja granica i izoliranje ljudi. Takvi postupci su doveli do velikih socijalnih i

¹⁷ Zvonimir Baletić, Gordan Družić, Iz krize u depresiju, Zbornik radova znanstvenog skupa Krizno stanje hrvatskog gospodarstva i pravci zaokreta ekonomske politike iz procesijske u razvoju, Zagreb, 2011., 36

¹⁸ Lalić, Pet kriznih godina, 22

¹⁹ Jurčić, „Hrvatska: velika transformacija,“ 745

ekonomskih posljedica. Za razliku od ostalih ekonomskih kriza ova u sebi sadrži četiri šoka: šok ponude, šok potražnje, pad očekivanja i rast neizvjesnosti, šok brzih loših mjera.²⁰ Zbog epidemioloških mjera, zatvaranja granica država, županija i mjesta proizvodnje i opskrbe. Ljudi su bili u strahu i kupovali su samo najosnovnije tako da je došlo i do drastičnog pada potrošnje i prekida investicija. Također su mnoga poduzeća zbog nemogućnosti prodaje proizvoda otpuštali radnike što je dovelo u opasnost financijski sustav i smanjenja kupovne moći kućanstva. U srpnju 2021. vlada Republike Hrvatske izdala je Nacionalni plan oporavka i otpornosti. U njemu se navode mjere za oporavak od krize. Europska unija je dala državama članicama na korištenje 750 milijardi eura iz „EU sljedeće generacije“ i 1074 milijarde eura iz „Višegodišnjeg financijskog okvira“. Također je omogućeno korištenje bespovratnih sredstava i zajmova u iznosu od 672 milijarde eura. Iz Mehanizma za oporavak i otpornost Hrvatskoj je omogućeno oko 6,3 milijardi bespovratnih sredstava i zajmovi od oko 3,6 milijardi eura.²¹

3. Najznačajniji makroekonomski indikatori

U razdobljima nakon kriza ključni cilj makroekonomske politike je iskoristiti monetarnu i fiskalnu politiku za ublažavanje silaznih putanja poslovnog ciklusa i smanjenje nezaposlenosti.²² Kako bi se razumjeli ekonomski mehanizmi kriza potrebno je pratiti makroekonomske indikatore. Makroekonomski indikatori su kratak i pregledan tablični prikaz ključnih godišnjih makroekonomskih pokazatelja gospodarstva tijekom duljeg razdoblja. Kod analize je odabrano nekoliko makroekonomskih indikatora koji ukazuju na sliku gospodarstva i utjecaj na standard građana. Podaci su preuzeti iz tablice na web stranici državnog zavoda za statistiku Europas-a i HNB-a. Prema podacima su izrađeni grafikoni i tablice. Makroekonomski indikatori prikazuju u kakvom je stanju gospodarstvo. Važno ih je analizirati kako bi se na vrijeme reagiralo kad se pojave krize kako bi negativni utjecaj na stanovništvo bio minimalan. U radu se nastoji utvrditi utjecaj kriza na stanovništvo i zbog toga je potrebno analizirati najznačajnije makroekonomske indikatore koji ukazuju na taj utjecaj. Analizom su obuhvaćeni BDP, deficit, javni dug, vanjski dug, inflacija, broj zaposlenih, broj nezaposlenih.

²⁰ Čavrak, „Makroekonomija krize COVID-19 i kako pristupiti njenom rješavanju,“ 8

²¹ Nacionalni plan oporavka i otpornosti, str.2

²² Samuelson, *Ekonomija*“, 405

Kako bi se održala stabilnost i gospodarski rast države članice Europske unije su 1992. u Maastrichtu sklopile ugovor. Prema ugovoru države koje su uvele euro moraju poštovati pojedine fiskalne kriterije. Deficit ne smije prelaziti 3% BDP-a te javni dug ne smije biti veći od 60% BDP-a.²³ U početku su pravila bila stroga ali s obzirom da se u trenucima krize i najrazvijenije zemlje nisu mogle pridržavati postala su fleksibilnija. U svakom slučaju stručnjaci smatraju da se tih okvira treba držati svaka ekonomija koja želi biti uspješna.

3.1. Bruto domaći proizvod

Najpoznatiji makroekonomski pokazatelj je bruto domaći proizvod ili BDP. Kad se govori o gospodarskim rezultatima pojedine zemlje ili se uspoređuju neki negativni ili pozitivni pomaci u gospodarstvu spominje se BDP. Različiti autori i ekonomski stručnjaci imaju svoje definicije BDP-a. U nastavku su navedene neke od definicija.

BDP je osnovni makroekonomski indikator koji se prati prilikom ocjene uspješnosti pojedine zemlje. Prema BDP-u je vidljivo dali je neka zemlja u recesiji ili ekspanziji.²⁴

BDP u tržišnim cijenama definira se kao vrijednost svih proizvedenih dobara i usluga rezidentnih jedinica; računski je jednak zbroju dodanih vrijednosti po djelatnostima uključujući na razini ukupnoga gospodarstva stavke koje nisu raspoređene po djelatnostima.²⁵

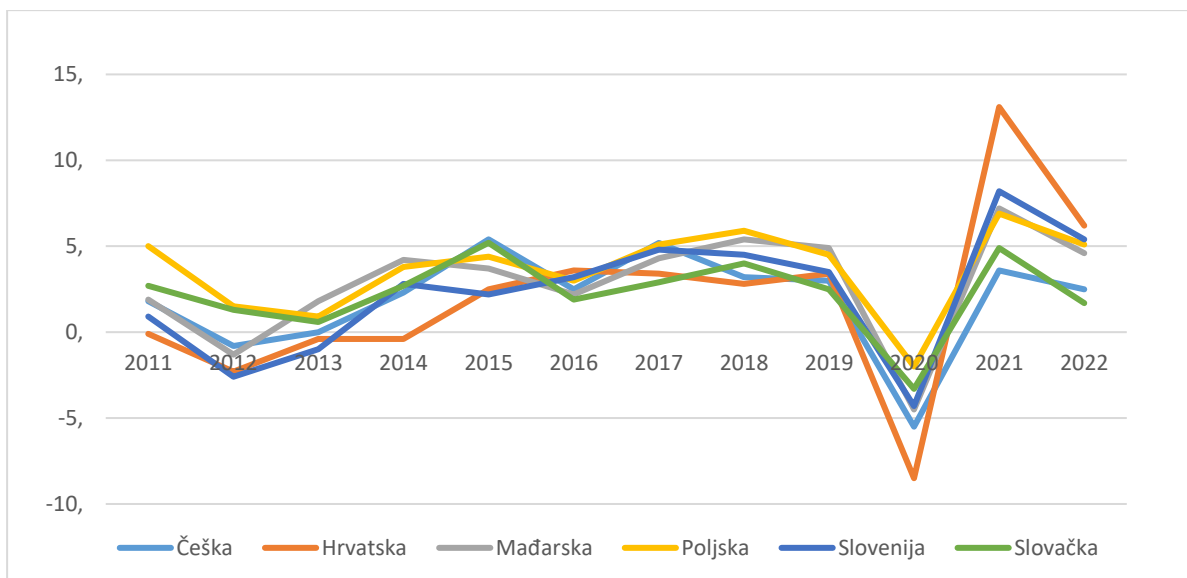
Kod praćenja BDP-a važno je razlikovati dva pojma a to su nominalni i realni BDP. Nominalni BDP je umnožak količine dobara i njihovih trenutnih cijena dok je realni umnožak količine dobara i stalnih cijena. Najčešće se koristi realni zbog toga jer ne uključuje promjenu cijene kao nominalni i time je pouzdanija mjera.

Kako bi vidjeli postotnu promjenu između dva razdoblja važno je analizirati stopu rasta. U istraživanju se vrši usporedba stope rasta Hrvatske s Češkom, Mađarskom, Poljskom, Slovačkom i Slovenijom. To su zemlje koje su kao i Hrvatska prošle proces tranzicije. Spadaju u skupinu razvijenijih tranzicijskih zemalja i zbog toga je važna usporedba s Hrvatskom.

²³ Kesner-Škreb, „Pakt o stabilnosti i rastu“, 83

²⁴ Obadić i Tica, *Gospodarstvo Hrvatske*, 3

²⁵ Družić i drugi, *Hrvatski gospodarski razvoj*, 81

Grafikon 1. BDP-realna godišnja stopa rasta

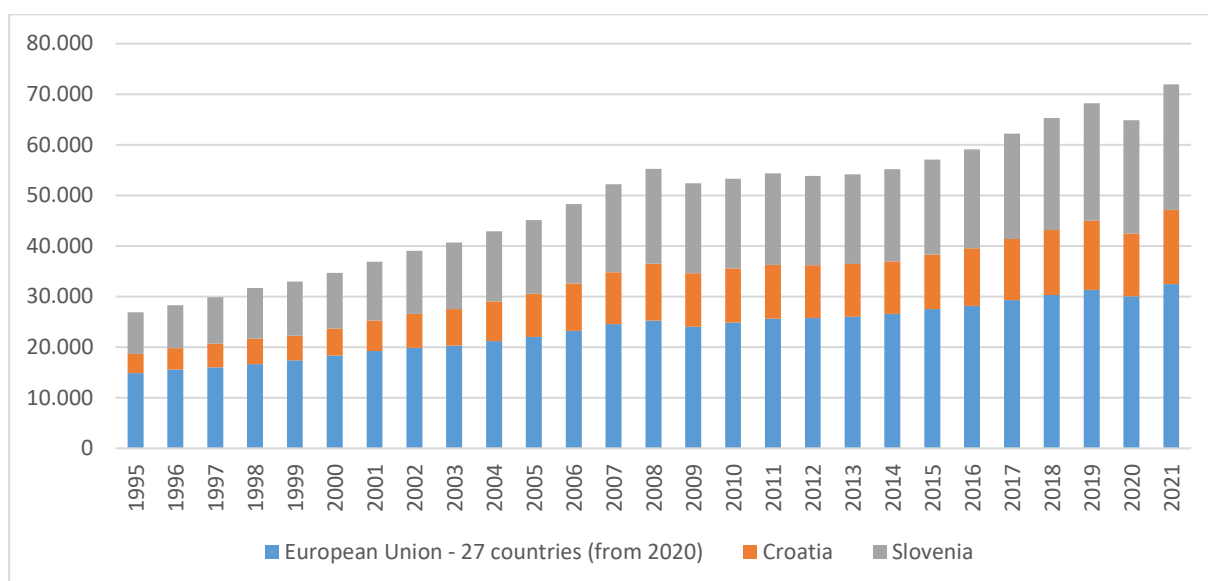
Izvor: izrada autora prema podacima web stranice ec.europa.eu

Grafikon 1 prikazuje realne stope rasta Hrvatske, Češke, Mađarske, Poljske, Slovenije i Slovačke u razdoblju od 2011. do 2022. godine. Do 2012. godine primjećuje se pad godišnje stope u Hrvatskoj i većini analiziranih zemalja. To je posljedica Globalne financijske krize zbog koje je rast BDP-a zabilježen tek od 2012. a u Poljskoj i Slovačkoj od 2013. godine. U Hrvatskoj tek 2015. dolazi na pozitivnih 2,5%. Najveća zabilježena stopa je u 2021. i to 13,1% dok je najmanja za vrijeme COVID krize -8,6% u 2020. godini. Većina promatranih zemalja su u odnosu na Hrvatsku s većom stopom rasta BDP-a dočekale COVID krizu i imale su manji pad od Hrvatske.

Kako bi se odredila kupovna moć građana prati se standard kupovne moći. Standard kupovne moći je umjetna statistička jedinica zajedničke referentne valute koja se u Europskoj uniji primjenjuje kako bi se izrazio obujam ekonomskih agregata i eliminirale razlike u razini cijena među državama članicama.²⁶

BDP po stanovniku ili BDP per capita mjeri prosječan BDP po stanovniku zemlje. U grafikonu 2 su prikazani podaci o BDP-u po stanovniku u Europskoj uniji, Hrvatskoj i Sloveniji u razdoblju od 1995. do 2021. godine. BDP je 1995. godine u Hrvatskoj iznosio 3.790 EUR, u Sloveniji 8.220 EUR, a u EU 14.900 EUR. Kroz godine se povećavao ali najmanje u Hrvatskoj. U razdoblju kriza je primijećena stagnacija ili blagi pad. U 2021. godini BDP po glavi stanovnika je iznosio 14.720 EUR u Hrvatskoj, 24.770 EUR u Sloveniji i 32.440 EUR u EU.

²⁶ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Izveštaj o kvaliteti za statističko istraživanje: Europski program usporedbe za 2019.*, 3

Grafikon 2. BDP po stanovniku

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice ec.europa.eu

Bruto domaći proizvod po tržišnim cijenama (BDP PPS) prikazuje izražavanje BDP-a u standardu kupovne moći. Na taj način se ocjenjuje životni standard stanovnika. U tablici 2 prikazani su iznosi BDP-a PPS u eurima u razdoblju od 2012. do 2022. godine. U 2022. godini iznosi 38.470 eura u EU, u Hrvatskoj 17.240 EUR a u Sloveniji 27.980 EUR. Istraživanja su pokazala da Hrvatska u odnosu na EU i Sloveniju ima najmanji životni standard. U prve tri prikazane godine Hrvatska bilježi pad što označava da se još osjećaju posljedice svjetske financijske krize dok u Sloveniji i EU to nije slučaj.

Tablica 1. Bruto domaći proizvod po tržišnim cijenama

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
EU	29.000	29.240	29.870	30.820	31.590	32.710	33.730	34.750	33.160	35.660	38.470
Hrvatska	10.450	10.440	10.380	10.760	11.350	12.100	12.890	13.680	12.460	14.720	17.240
Slovenija	17.630	17.700	18.250	18.830	19.590	20.820	22.140	23.230	22.360	24.770	27.980

Izvor: Izrada autora prema podacima web stranice ec.europa.eu

Standard stanovnika je pao u 2020. godini zbog utjecaja COVID krize. Svaka kriza je oslabila kupovnu moć građana. Hrvatska za razliku od Slovenije i prosjeka EU nije dovoljno pripremljena na krize i zbog toga je nakon Globalne financijske krize dugi niz godina standard kupovne moći građana bio u padu ili stagnirao.

3.1.1. Struktura BDP-a

Za izračun BDP-a koriste se tri metode koje su međunarodno usklađene a to su proizvodna, potrošna i dohodovna metoda. Svaka metoda zasebno mora dati jednak rezultat jer se različitim pristupima mjeri ista pojava.

U proizvodnu metodu spada ukupna vrijednost dobara namijenjenih za potrošnju u gospodarstvu u određenom razdoblju.²⁷ Kako bi se izbjeglo dvostruko oporezivanje isključuju se intermedijarna dobra. To je roba koja se tijekom proizvodnog procesa pretvara u proizvode široke potrošnje. U BDP ulaze kapitalna dobra, investicije u zalihe i usluge države dok ne ulaze aktivnosti „uradi sam“. Svaka država ima posebne urede koji to rade. Obično su to državni statistički zavodi.

Najčešći makroekonomski pokazatelj koji se promatra kod analize nekog gospodarstva je BDP. Izrađena je tablica prema podacima iz Državnog zavoda za statistiku koja prikazuje proizvodni pristup računanja BDP-a. Iz tablice se dobivaju informacije o udjelima dodane vrijednosti pojedinog sektora u BDP-u. U 1996. godini BDP u tržišnim cijenama je iznosio 16,670 milijuna eura a u 2021. godini 57.046 milijuna eura.

Tablica 2. BDP po sektorima u 1996. i 2021. godini

Sektor	1996.		2021.	
	Dodana vrijednost, u mil. eura	Udio u nominalnoj bruto dodanoj vrijednosti	Dodana vrijednost, u mil. eura	Udio u nominalnoj bruto dodanoj vrijednosti
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	911	6,62%	1.683	3,54%
B Rudarstvo i vađenje	28	0,20%	103	0,22%
C Prerađivačka industrija	2.868	20,83%	6.608	13,91%
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	403	2,93%	1.055	2,22%
E Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih	164	1,19%	791	1,66%
F Građevinarstvo	916	6,65%	2.843	5,98%

²⁷ Obadić Alka, Tica Josip, *Gospodarstvo Hrvatske*, 3

G	Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	1.963	14,26%	5.913	12,44%
H	Prijevoz i skladištenje	868	6,30%	2.192	4,61%
I	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	415	3,01%	2.329	4,90%
J	Informacije i komunikacije	579	4,21%	2.783	5,86%
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	537	3,90%	2.274	4,79%
L	Poslovanje nekretninama	1.350	9,81%	4.392	9,24%
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	433	3,15%	2.705	5,69%
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	147	1,07%	1.069	2,25%
O	Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	1.107	8,04%	3.856	8,12%
P	Obrazovanje	412	2,99%	2.324	4,89%
Q	Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	386	2,80%	2.937	6,18%
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	81	0,59%	853	1,80%
S	Ostale uslužne djelatnosti	176	1,28%	789	1,66%
T	Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca	25	0,18%	15	0,03%
Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)		13.767	100%	47.516	100%
Porezi na proizvode minus subvencije na proizvode		2.903	/	9.530	/
Bruto domaći proizvod (tržišne cijene)		16.670	/	57.046	/

Izvor: Izrada autora prema podacima iz Državnog zavoda za statistiku

Analiza je izrađena kako bi se mogli usporediti udjeli pojedinih sektora u bruto dodanoj vrijednosti (BDV) danas i prije skoro 30 godina. BDV-u se dodaju porezi na proizvode od kojih se oduzmu subvencije i rezultat je BDP u tržišnim cijenama. Prerađivačka industrija je sudjelovala s 20,73% u BDV-u u 1996. godini. To je i najveći udio u odnosu na druge djelatnosti koji se smanjio na 13,71% u 2021. godini. Također je manji udio poljoprivrede, šumarstava i ribarstva za 3%. Velik dio stanovništva se bavio tim djelatnostima prije rata. Poslije rata je situacija u tim sektorima bila u boljoj poziciji nego danas. Krize koje su nastupile nakon 1996. su do danas napravile velike štete u pojedinim sektorima. Sve vrijednosti su veće u 2021. godini u odnosu na 1996. što je i logično zbog porasta cijena osim djelatnosti kućanstva kao poslodavca. Nakon tranzicije sve više ljudi se pridružilo tržištu rada. Uočen je porast udjela u BDV-u djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi za skoro 4% te obrazovanja za 2%. Znači

da se danas više radi na zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju nego poslije rata i tranzicije što je pozitivan trend. Djelatnosti pružanja smještaja, prijevoza i usluživanja hrane zauzimaju 2% udjela u BDV-u 2021. u odnosu na 1996. godinu. Porasli su udjeli stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti za više od 2% dok su ostali sektori na približno istim razinama kao u 1996. godini.

Prema potrošnome pristupu BDP radi se o ukupnoj domaćoj potrošnji koja se sastoji od osobne potrošnje, javne potrošnje, bruto investicija i vrijednosti izvoza.²⁸ Osobna potrošnja je zbroj svih izdataka kućanstva osim izdaci za nove kuće i stanove. To je najveća i najvažnija kategorija BDP-a. Investicije čini zbroj izdataka na nove zgrade, opremu i zalihe. Državna potrošnja je zbroj izdataka za robu i usluge savezne vlade, vlade država i lokalnih vlasti. Neto izvoz je razlika između izvoza i uvoza.

Dohodovni pristup je zbroj plaća kako naknade za rad, kamata kao naknade za kapital, profita kao naknade za preuzeti rizik te renta kao naknade za zemljište u određenom vremenskom razdoblju.²⁹

3.2. Proračunski deficit

Kako bi se razjasnilo što je to proračunski deficit važno je definirati pojmove proračun i deficit. Svaki autor ili ekonomski stručnjak ima svoju definiciju.

Državni proračun su svi prihodi i rashodi države u određenom razdoblju. Može biti uravnotežen i neuravnotežen. Uravnotežen bi bio kad bi prihodi bili jednaki rashodima. Neuravnotežen proračun je kad su prihodi manji ili veći od rashoda. U slučaju manjih prihoda od rashoda javlja se deficit a u slučaju većih prihoda od rashoda suficit.³⁰

Deficit (lat.*deficit*: nedostaje) označuje negativnu razliku podataka koji se uspoređuju. Pod pojmom deficit podrazumijeva se razlika između ukupnih prihoda i ukupnih izdataka s tim da su izdaci veći od prihoda. Takva mjera naziva se konvencionalnom i koristi se kao osnovni financijski indikator.³¹ Proračunski deficit označuje negativnu razliku prihoda i rashoda u proračunu. Suprotno pojmu deficit je pojam suficit gdje su prihodi veći od izdataka. U ovom

²⁸ Družić i drugi, Hrvatski gospodarski razvoj, 82

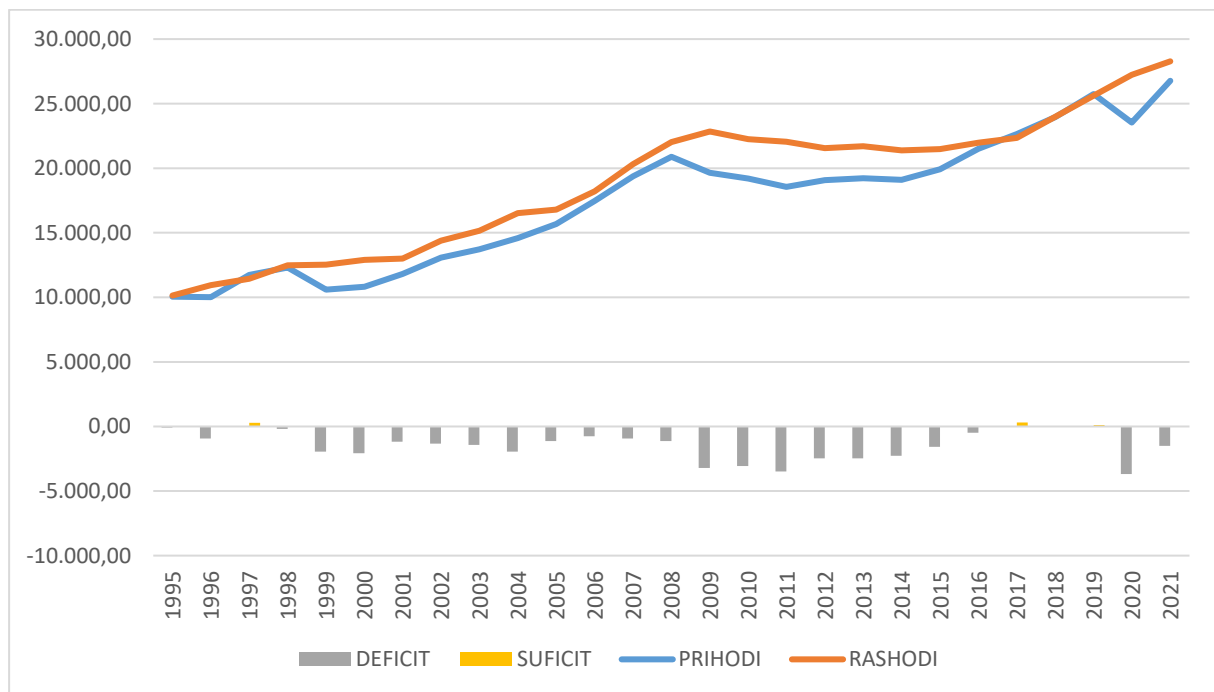
²⁹ Obadić Alka, Tica Josip, *Gospodarstvo Hrvatske*, 5

³⁰ Obadić Alka i Tica Josip, *Gospodarstvo Hrvatske*, 296

³¹ Švaljek Sandra, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 34

radu su istraživanja usmjerena na deficit zbog činjenice da je Hrvatska u vrlo kratkom razdoblju imala proračunski suficit. Problem je povećavanje deficita osobito u krizama što dovodi do negativnih utjecaja na građane.

Razlika između državnog prihoda i rashoda je proračunski suficit ili deficit. Kao što je prikazano u Grafikonu 4 Hrvatska od 1995. do 2021. uglavnom u deficitu. Prihodi i rashodi se kontinuirano povećavaju a prihodi zbog kriza padaju. Primjetan je pad u razdoblju od 1995. do 1996. Prvi put nakon rata i tranzicije 1997. je zabilježen suficit. Zatim od 1998. do 1999. zbog kasne tranzicijske krize bilježi se pad prihoda i rast rashoda tj. deficit. U razdoblju od 2008. do 2016. je rashod veći i raste dok prihod stagnira. Tu je primijećeno dulje razdoblje deficita zbog globalne financijske krize i nedostataka ili neadekvatnih političkih mjera. Takva politika je nepovoljno utjecala i na standard građana.

Grafikon 3. Državni prihodi, rashodi, deficit, suficit

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice ec.europa.eu

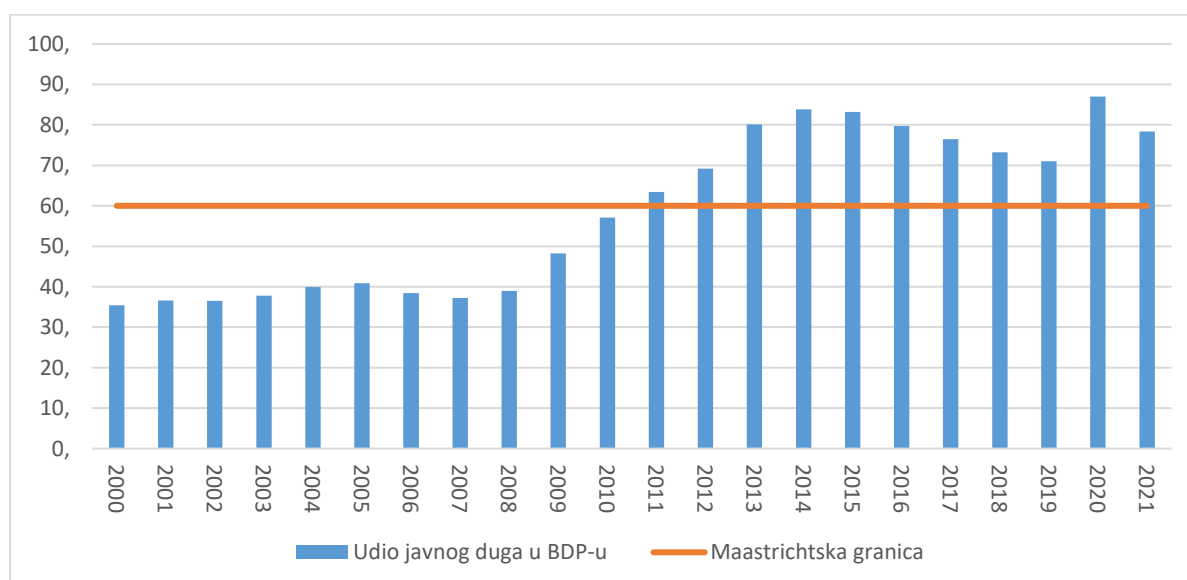
COVID kriza kao i u cijelom svijetu tako i u Hrvatskoj je prouzročila deficit u 2020. godini. Kriza nije nastupila iz ekonomskih razloga nego zbog bolesti koja je uzrokovala zatvaranje granica. Srećom nije trajala godinama i smanjenjem broja oboljelih otvorile su se granice, trgovina je proradila, ljudi mogli na posao, više se trošilo i 2021. se primjećuje pad deficita. Kriza je bila kratka i duboka što znači da je to bio oblik „V“ krize. Za mnoge građane je značila gubitak posla.

3.2. Javni dug

Rast javne potrošnje ima za posljedicu makroekonomsku nestabilnost kao npr. usporen rast BDP-a i zaduživanje. Javni dug se deklarira kao dug općeg proračuna ili opće države.³²

Javni dug je pozajmljivanje države zbog većih rashoda od prihoda. Podrazumijeva rashode države, javnih poduzeća, izvanproračunskih fondova a na kraju i stanovništva. Javno zaduživanje trebalo bi poticati gospodarstvo neke zemlje a ako to nije slučaj ima negativne posljedice na ukupno gospodarstvo a isto tako na stanovništvo.³³ Ako se pozajmljuje na domaćem tržištu onda se radi o unutarnjem dugu a u slučaju pozajmljivanja iz drugih zemalja radi se o vanjskom dugu. Na domaćem tržištu kapitala moguće je zaduživanje kod banaka ili izdavanjem vrijednosnica i obveznica. Vanjsko zaduživanje je pozajmljivanje od međunarodnih financijskih institucija ili izdavanje vrijednosnica na inozemnim tržištima.

U Grafikonu 4 je prikazan udio javnog duga u BDP-u u % za razdoblje od 2000. do 2021. godine.

³² Obadić Alka, Tica Josip, *Gospodarstvo Hrvatske*, 297

³³ Glibo, „Utjecaj stupnja zaduženosti država na ekonomski i društveni razvoj,“ 101

Grafikon 4. Udio javnog duga u BDP-u Hrvatskoj a u %

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice ec.europa.eu

U Maastrichtu je donesen ugovor o održivosti financija. Prema Maastrichtskom kriteriju udio javnog duga ne smije biti veći od 60% BDP-a. Hrvatska od 2011. do 2021. ne zadovoljava kriterije. Zbog globalne financijske krize koja je zahvatila Hrvatsku 2009. primjetan je nagli rast javnog duga. Zatim je 2014. javni dug dosegnuo 83,8% udjela u BDP-u. U sljedećim godinama se smanjuje do 71% u 2019. godini. Nakon što je nastupila COVID kriza i javni dug se drastično povećao na 87% BDP-a u 2020. godini. Osim toga Hrvatska kao i mnoge druge zemlje u tranziciji zbog želje za što bržim prijelazom na tržišno gospodarstvo i podizanjem standarda sve se više zaduživala. Zaduzivanje je potrebno kako bi se ostvarili određeni gospodarski ciljevi ali nerealno i preveliko zaduzivanje utječe na građane. Kredite i kamate je potrebno vraćati a to znači veće poreze i doprinose za građane.

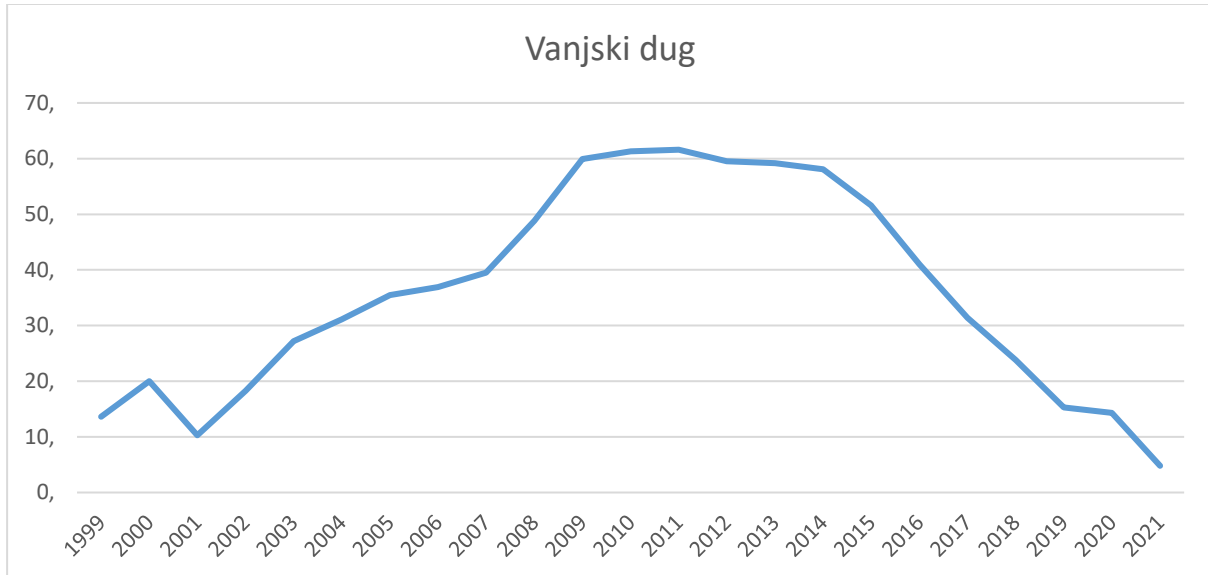
3.2. Vanjski dug

Za zemlje u tranziciji karakteristično je da se zadužuju kako bi pokrenule svoje gospodarstvo. Njihovu razvojnu politiku karakterizira brži rast potrošnje od proizvodnje što dovodi do povećanja zaduzivanja u inozemstvu. Također nemaju dovoljno vlastitog kapitala pa je niska produktivnost rada. Zbog rasta osobne i investicijske potrošnje povećava se potreba za uvozom.³⁴ Vanjsko zaduzivanje je također karakteristično za Hrvatsku. Od početka tranzicije i rata bila je prisiljena na vanjsko zaduzivanje koje se sa svakom sljedećom krizom povećavalo. Zbog toga mora slijediti smjernice i pravila vanjskih kreditora ako što je Međunarodni monetarni fond. Važno je efikasno trošiti zajmove na način da se usmjeravaju u investicije a ne da nastaju zbog povećane potrošnje. U tom slučaju se može pojaviti problem kod otplate dugova.

Vanjski dug su obveze domaćeg gospodarstva prema inozemnim vjerovnicima. U tablici 5 je prikazan neto inozemni dug u udjelu BDP-a u razdoblju od 1999. do 2021. godine. Iako se Hrvatska sve više zaduživala od 2021. godine, primjećuje se najveća zaduženost nakon globalne financijske krize. Od 2007. do 2009. godine neto inozemni dug se povećao s 39,5%

³⁴ Kersan-Škabić i Mihovilović, „Komparativna analiza zaduženosti Hrvatske i zemalja istočne Europe,“ 2

BDP-a na 50,9% BDP-a. Stanje se stabiliziralo od 2014. do 2019. godine kada je dug iznosio 15,3% BDP-a. Udio inozemnog duga još se nije smanjio na razinu iz 2014. godine kad se pojavila COVID kriza koja je negativno utjecala na trend smanjenja.

Grafikon 5. Neto inozemni dug-godišnji podaci, % BDP-a

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice podaci.dzs.hr

Vanjski dug utječe na građane jer oni plaćaju porez državi a ako država ima veće obveze prema vanjskim vjerovnicima ne može dati kvalitetnu javnu uslugu građanima.

3.2. Inflacija

U stara vremena trgovina se odvijala razmjenom što nije bio dobar sustav ali financijska nestabilnost tada nije bila problem. Stvari su se mijenjale za stvari. Zatim se pojavila ideja zamjene za zlato, pa za novac. Novac je označio početak ciklusa monetarne inflacije i početni oblik financijske nestabilnosti.³⁵ Tada se već pojavljuje problem da svi žele zamijeniti neki proizvod za novac. Proizvod je tada u deflaciji a novac u inflaciji. Zbog nestašica ili viška stvari ili novca dolazi do oscilacija u cijeni. Takva stanja mogu biti uzrokovana različitim utjecajima kao npr. ratom, epidemijama te različitim nepogodama u gospodarstvu.

³⁵ Cooper, Uzroci financijskih kriza, 49

U kratkom roku međudjelovanje nacionalne proizvodnje i potrošnje određuje osciliranje poslovnog ciklusa, inflaciju, nezaposlenost, recesije i ekspanzije. Dugoročno rast potencijalne proizvodnje putem agregatne ponude gospodarstva objašnjava trend proizvodnje i životnih standarda. Agregatna ponuda ovisi o najvećoj održivoj količini proizvodnje i promjenama u troškovima proizvodnje.³⁶ Ako je održiva proizvodnja najveća moguća ali cijena inputa u proizvodnji je porasla i cijena proizvoda će biti veća a to negativno utječe na životni standard građana.

Na standard građana utječu promjene cijena koje se prate u indeksima. Postoje različite definicije indeksa: indeks cijena na malo, indeks troškova života, indeks cijena ugostiteljskih usluga i sl. Indeksima cijena nastoji se odrediti stupanj promjene između dva vremenska razdoblja. Preuzeta je tablica iz Državnog zavoda za statistiku koja prikazuje indeks potrošačkih cijena. U tablici se cijene proizvoda stavljaju u odnos s cijenama referentnog razdoblja.

Tablica 3. Indeksi potrošačkih cijena po skupinama u prosincu 2021.

	Struktura (%)	XII. 2021. Ø 2015.	XII. 2021. XII. 2020.	XII. 2021. XI. 2021.	Ø 2021. Ø 2020.
Dobra	74,79	108,0	106,7	100,0	102,8
Usluge	25,21	107,0	101,7	100,3	101,7
Ukupno bez energije	83,58	108,3	104,4	100,1	101,6
Ukupno bez energije i hrane	58,93	107,1	102,9	99,6	101,6
Ukupno bez energije, hrane, pića i duhana	51,18	105,4	102,4	99,3	101,2
Ukupno bez energije i neprerađenih prehrambenih proizvoda	74,98	108,5	103,9	99,8	101,7
Dobra bez električne energije	69,29	108,8	107,2	100,0	103,0
Dobra bez električne energije i vode	66,73	108,9	107,5	100,0	103,2
Industrijski neprerabeni proizvodi bez energije	25,97	103,6	103,1	98,5	100,6
Energija	16,42	105,3	111,0	99,8	107,2
Hrana, piće i duhan	32,40	113,2	107,5	101,2	102,3
Dobra bez hrane, pića i duhana	42,39	104,2	106,1	99,0	103,2
Neprerađeni prehrambeni proizvodi	8,60	107,3	109,0	102,7	100,6
Prerađeni prehrambeni proizvodi	23,81	115,7	107,0	100,7	102,9

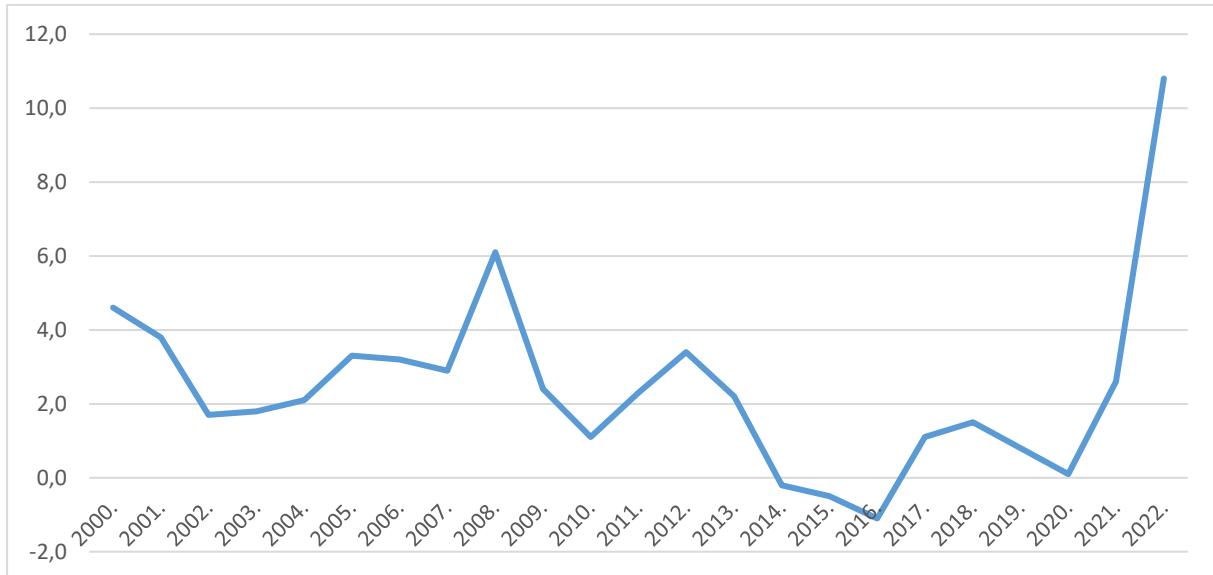
Izvor: Državni zavod za statistiku, <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/10032>

Prema tablici u svim skupinama se bilježi porast cijena u 2021. godini u odnosu na 2015. godinu i to od 3 % do 15%. Najveće povećanje se primjećuje u skupini prerađenih i prehrambenih

³⁶ Samuelson, „*Ekonomija*“, 645

proizvoda za 15,7%. Odmah iza toga je za 13,2% povećanje hrane, pića i duhana. To je velik udarac na standard građana jer više moraju trošiti na osnovne proizvode bez kojih se ne može a to su prehrambeni proizvodi. Veliki skok u cijeni se dogodio s energijom koja je od 12. mjeseca 2020. godine skočila za 11% u 12. mjesecu 2021. godine. U 12. mjesecu u odnosu na 9. mjesec 2021. godine nisu se dogodile značajnije promjene. Sve skupine su uglavnom ostale na istoj razini ili u blagom padu. Pad od 1% se primjećuje na skupini dobra bez hrane, pića i duhana dok je porast od 2,7% u skupini neprerađenih prehrambenih proizvoda i 1,2% skupina hrane, pića i duhana. Kad se uspoređuje cijela 2021. godina u odnosu na 2020. godinu primjećuje se da su sve potrošačke cijene porasle. Zbog posljedica COVID krize za čak 7% su porasle cijene energije. To je izrazito utjecalo na standard građana jer porast cijene energije vodi do porasta cijena svih ostalih proizvoda i usluga.

Na povećanu inflaciju utječe rast cijene energenata i hrane. U tablici 6 je prikazana prosječna godišnja stopa inflacije u razdoblju od 2000. do 2022. godine. Zbog globalne financijske krize prosječna inflacija je 2008. iznosila 6,1%. Najmanji postotak je bio u 2016. godini -1,1. Negativnim utjecajem COVID krize i ratnim zbivanjima u Ukrajini prosječna godišnja stopa inflacije u 2022. je porasla na 10,8%.

Grafikon 6. Prosječna godišnja stopa inflacije

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice podaci.dzs.hr

U 2020. godini porasle su cijene energenata, hrane i ostalih proizvoda dok su raspoloživi dohoci u prosjeku pali. To je imalo veliki utjecaj na građane osobito one s nižim primanjima.

3.2. Nezaposlenost

Nezaposlenost je situacija u kojoj se dio radno sposobnih građana ne može zaposliti. Da bi se netko ubrajao u nezaposlene mora uložiti određene napore u traženju posla kao npr. slati životopise i odlaziti na razgovore. Postoji otvorena i prikrivena nezaposlenost. Otvorena se dijeli na četiri tipa nezaposlenosti a to su: normalna, sezonska, tehnološka i ciklička.³⁷ Normalna se naziva još ciklička i tu dolazi do prekida posla zbog mijenjanja posla ili nestašice materijala i sl. Zbog nemogućnosti rada u toku cijele godine nakon kraja sezone prekida se zaposlenje i tada je to sezonska nezaposlenost. Tehnološka nezaposlenost se pojavljuje kada zbog tehnološkog napretka neka radna mjesta više nisu potrebna. Ciklička nezaposlenost nastaje zbog poslovnih ciklusa i sličnih poremećaja koji uzrokuju prestanak zaposlenja radnika. Otvorena nezaposlenost je karakteristična kod kriza i sličnih nepogoda. Stvaranje nepotrebnih radnih mjesta gdje radnici ne mogu biti dovoljno produktivni naziva se prikrivena nezaposlenost.

Nezaposlenost uzrokuje rasipanje resursa i visoke ekonomske troškove za gospodarstvo. Tijekom razdoblja visoke nezaposlenosti ekonomske poteškoće se prenose i štetno djeluju na osjećaje ljudi, život obitelji te je i trošak društva je visok. Zbog toga je nezaposlenost istodobno ekonomski i društveni problem.³⁸

Stopa nezaposlenosti je omjer broja nezaposlene i ukupno raspoložive radne snage koji je izražen kao postotak. To su osobe od 15 do 74 godine koje su bez posla, dostupne su za početak rada i aktivno traže posao.³⁹

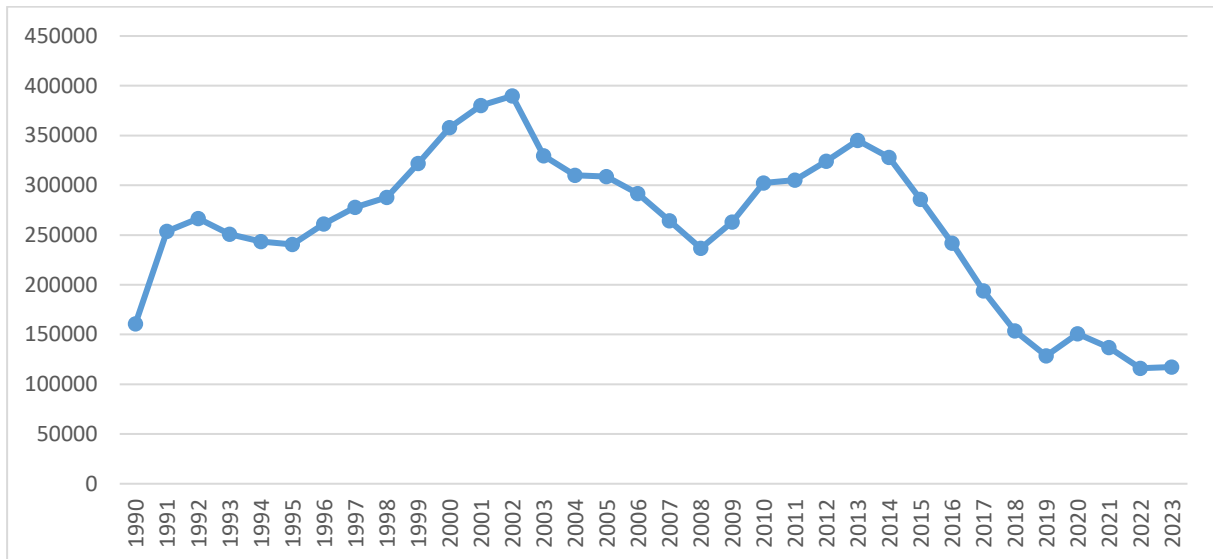
Gospodarske krize utječu na rast nezaposlenosti. Najveći uzrok rasta nezaposlenosti u Hrvatskoj je bio pad industrijske proizvodnje za vrijeme tranzicije i rata 90-tih godina. Velik dio Hrvatskog aktivnog stanovništva je bio zaposlen u proizvodnji. Grafikon 8 prikazuje broj nezaposlenih u razdoblju od 1990. do 2023. godine. Prema evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje 1990. godine je bilo 160 617 nezaposlenih osoba. Zbog tranzicije i rata 1992. godine zabilježeno je 266 568 nezaposlenih. Nakon kasne tranzicijske recesije stopa

³⁷ Bejaković, Nezaposlenost, 659

³⁸ Obadić i Tica, Gospodarstvo Hrvatske, 204

³⁹ Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Psihološki aspekti nezaposlenosti, 4

registrirane nezaposlenosti je u 1998. godini iznosila 17,4% i povećavala se do 23,6% u 2002.godini. Do globalne financijske krize se primjećuje pad stope nezaposlenosti te zatim ponovno rast na 22,2% u 2014.godini. Za vrijeme COVID krize iznosila je oko 9%. Zbog iseljavanja građana, što je detaljnije analizirano u nastavku, nije primjetan veći rast nezaposlenosti. Osim toga kriza je trajala samo 2020. kad se sve zatvorilo a nakon otvaranja ponovno se sve vraćalo u normalu.

Grafikon 7. Broj nezaposlenih od 1990. do 2023. godine

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice statistika.hzz.hr

Najveći porast broja nezaposlenih se događa za vrijeme kriza kad velik broj ljudi ostane bez posla i zatim je potrebno jedno vrijeme da ponovno pronađu posao. Hrvatska spada u socijalne države gdje zdravstveni i mirovinski sustav djeluju po principu solidarnosti. Povećanje nezaposlenosti znači manju uplatu doprinosa u sustav. To utječe na pad standarda građana. Osim toga ugrožena su socijalna prava građana.

3.2. Zaposlenost

Jedan od najznačajnijih pokazatelja gospodarskog rasta je zaposlenost. Zaposleni ljudi su osobe koje obavljaju bilo kakav posao ali i oni koji su odsutni s posla zbog bolesti, štrajka ili godišnjeg

odmora. Zapošljavanje se definira kao izvedenica cjelovite tržišne ravnoteže, prirodni proces kojeg pokreće gibanje ponude i potražnje za radnom snagom.⁴⁰

Kako bi se stabilizirao cjenovni sustav gospodarstva provodila se sloboda tržišta, privatizacija, individualizam. Takvo stanje je dovelo do nezaposlenosti te socijalnih i političkih tenzija. Došlo je do rasta socijalnih fondova u bogatim zemljama i bijede nezaposlenih u siromašnim zemljama. Nezaposleni su siromašni i marginalizirani iz društvenog života. Devedesetih se zbog toga rodila ideja o punoj zaposlenosti kao vodeći gospodarski cilj. Hrvatskoj je bilo teško provesti takvu ideju zbog tranzicije i rata. Nakon toga su se dogodile tranzicijska zatim globalna financijska kriza te na kraju i COVID kriza. Tako da Hrvatska i danas ima izrazito neuravnoteženo tržište rada.

Tržište rada u Hrvatskoj je neuravnoteženo na što ukazuju odnosi između demokratskih i radno resursnih agregata. Kako bi se prikazalo stanje na tržištu rada u posljednjih 20 godina u tablici br. su prikazani broj stanovnika, ukupno zaposleni, aktivno stanovništvo, radno aktivno stanovništvo i nezaposleni u 2001., 2011. i 2021. godini.

Tablica 4: Demografski i radno resursni agregati

Godina	2001.	2011.	2021.
Broj stanovnika	4.437.460	4.290.612	3.871.833
Ukupno zaposleni	1.478.000	1.492.000	1.572.437
Aktivno stanovništvo	1.767.000	1.724.000	1.698.138
Radni aktivno stanovništvo	2.828.632	3.777.000	3.508.000
Nezaposleni	289.000	232.000	125.701

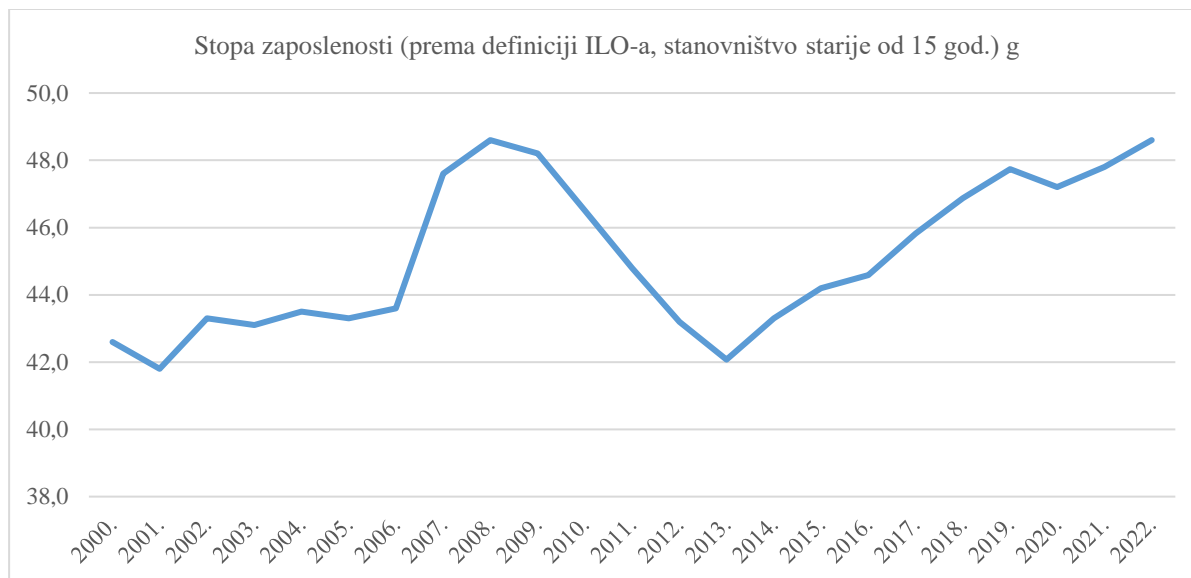
Izvor: izrada autora prema podacima preuzetih s web stranica: <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>, <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29256>

Pod utjecajem kriza i neadekvatne politike Hrvatska je suočena s padom broja stanovnika. Prema posljednjem popisu stanovništva 2021. godine Hrvatska ima 3.871.833 stanovnika što je za 13% manje u odnosu na 2001. godinu. To ukazuje na ozbiljan demografski problem. Ako je u 20 godina broj stanovnika toliko pao onda smo nacija u nestajanju i hitno je potrebno poduzeti aktivne mjere koje bi zadržale građane. Broj zaposlenih se povećao u odnosu na 2001. godinu za 6%.

Stopa zaposlenosti je pokazatelj za analizu kretanja na tržištima rada. Grafikon 9 prikazuje stopu zaposlenosti u razdoblju od 2000. do 2022. godine. Najniža stopa zaposlenosti zabilježena je 2021. godine 41,8% te 2013. godine 42,1%. Od 2013. godine zaposlenost raste do pojave

⁴⁰ Lokin, Hrvatska 2015., 126

COVID krize gdje je zabilježen blagi pad stope zaposlenosti i već sljedeće godine rast. Može se zaključiti da je na rast zaposlenosti više utjecala kasna tranzicijska kriza i globalna financijska kriza od COVID krize.

Grafikon 8. Stopa zaposlenosti

Izvor: izrada autora prema podacima web stranice hnb.hr

4. Posljedice na standard građana

Posljedice krize mogu biti pozitivne i negativne. Smatra se da pozitivne generiraju ekonomski i društveni napredak. Negativne posljedice mogu rezultirati nestankom neke društvene skupine, raspadom nacionalne ekonomije u duljem razdoblju ili političkog sustava u nekoj državi i skupini zemalja.⁴¹ Bez obzira kakve su utječu na standard građana. Standard građana mjeri se stvarnom individualnom potrošnjom (SIP). Podatke prikuplja Državni zavod za statistiku.

Jedna od najznačajnijih posljedica kriza u Hrvatskoj je korupcija. Izrazito je prisutna u Hrvatskoj od devedesetih godina i predstavlja velik društveni problem. Rašireno je stajalište da su stranke i političari osobito uključeni u koruptivne radnje. Čak su neki prosvjednici nazvali

⁴¹ Lalić, Pet kriznih godina, 23

Hrvatsku „Republic of Corruption“. Mnogi visoko pozicionirani pripadnici vlade su optuženi ili pod istragom zbog korupcije.

4.1. Ekonomske posljedice

Ekonomske posljedice očituju se kroz gubitak prihoda. Pad prihoda pojedinca znači i pad prihoda različitih sektora gospodarstva. Obično poduzetnici zbog snižavanja troškova i prilagođavanja situaciji krize otpuštaju radnike.⁴² Ljudi koji ne rade ne plaćaju poreze i doprinose, mirovinsko, manje troše i sl. U takvoj situaciji ne puni se državna blagajna i mirovinski fondovi što dovodi do povećanja poreza za ljude koji rade, nefunkcioniranja mirovinskog sustava i sl. Stvara se začarani krug od kojeg cjelokupno društvo snosi negativne posljedice. Nakon Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj je na snazi mirovinski sustav međugeneracijske solidarnosti što znači da aktivni osiguranici, njihova poduzeća i druge pravne osobe plaćaju doprinose kojima se financiraju aktualni umirovljenici.⁴³ Zbog rata i tranzicije stanje mirovinskog sustava se pogoršalo. Cjelokupna gospodarska ravnoteža i socijalna sigurnost se dovodi u opasnost. Hrvatski mirovinski sustav se sastoji od tri stupa. Prva dva su obavezna dok je treći dobrovoljan. Građani koji su zaposleni izdvajaju 20% od svoje bruto plaće za prva dva stupa. Odnosno 15% za prvi i 5% za drugi stup.

4.3. Političke posljedice

Hrvatska stalno ima problem s ekonomskim rastom. Razlog tome je osim kriza kroz povijest i neadekvatna politika. Razvijene zemlje se vode ciljevima koji se razlikuju od hrvatskih ciljeva. Model ekonomske politike u kriznim razdobljima je povećanje domaće proizvodnje,

⁴² Bilić, Nezaposlenost mladih- ekonomski, politički i socijalni problem s dalekosežnim posljedicama za cjelokupno društvo, 493

⁴³ Puljiz, Hrvatski mirovinski sustav; korijeni, evolucija i perspektive, 172

zaposlenosti, izvoza, dohotka građana i ravnomjerna distribucija.⁴⁴ Hrvatski model se odnosi na brigu o stabilnosti tečaja i nultim proračunskim deficitom što je važno ali da bi se do toga došlo potrebno je slijediti model razvijenih zemalja. Ekspanzivna politika jeftinog novca bila je usmjerena na rješavanje problema unutar financijskog sektora a financiranje razvoja realnog sektora bilo je ograničeno. Takva politika ima za posljedicu vrlo spor oporavak od posljedica recesije.⁴⁵ Hrvatska je ušla u začarani krug nezaposlenosti i iseljavanja. Rješenje se ne nalazi u samo u demografskim mjerama, nego cjelokupnoj politici čiji je temelj industrijska politika (proizvodnja, s obrazovanjem i tehnologijom te kvalitetna radna mjesta), zatim regionalna politika (za izgradnju gospodarske i socijalne infrastrukture). Politika javnih financija (porezi, proračunska potrošnja, subvencije) trebaju pratiti industrijsku i regionalnu, a monetarna treba održavati novčanu ponudu (s kamatama i tečajem) koja će omogućiti ostvarivanje ciljeva prve tri politike. Nažalost, dosada hrvatska ekonomska politika nije tako postavljena.⁴⁶

Ciljevi modela ekonomske politike razvijenih zemalja su povećanje domaće proizvodnje i konkurentnosti, povećanje zaposlenosti i izvoza i povećanje realnog dohotka građana i njihova distribucija.⁴⁷ Takav model se razlikuje od hrvatskog modela ekonomske politike. Najveća pogreška ekonomske politike u pred kriznom razdoblju bilo je iniciranje, održavanje i toleriranje visokoga dvojnog deficita koji je rezultirao brzim akumuliranjem vanjskog i javnog duga. Ekonomski razvoj zemlje postao je dugoročno neodrživ.⁴⁸ Nakon pojave svjetske gospodarske krize u svijetu Hrvatska je već imala gospodarske poteškoće. Tako da je za nju kriza bila dodatni šok koji je rezultirao urušavanjem prethodnog modela hrvatske ekonomije. Kriza je zaustavila priljev inozemnog kapitala i dogodio se nagli pad potražnje za robama i uslugama.

4.3.1. Mjere vlade kao odgovor na krize

Za izlazak iz krize važno je da vlada ima dobru strategiju te različite mjere i politike kako bi se poboljšali makroekonomski indikatori u ekonomiji neke zemlje. Vlada svojim mjerama utječe

⁴⁴ Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomska politika Hrvatske u 2021., 2020.

⁴⁵ Željko Rohatinski, Kriza u Hrvatskoj, Zagreb, 2019.

⁴⁶ Ljubo Jurčić, Svjetsko gospodarstvo deset godina nakon početka krize, 2018.

⁴⁷ Ljubo Jurčić, Hrvatska: velika transformacija, 2009.

⁴⁸ Željko Rohatinski, Kriza u Hrvatskoj, Zagreb, 2019.

na monetarnu, fiskalnu i politiku dohotka kako bi se došlo do stabilnosti cijena, veće zaposlenosti, bolje strukture proizvodnje.

Tijekom tranzicijske krize Hrvatski sabor je donio dva stabilizacijska programa. Prvi program je prihvaćen 1992. godine u kojem je bila predviđena stabilizacija gospodarstva u skladu s tržišnim načelima. To razdoblje je bilo teško za Hrvatsku zbog rata pa su se i odluke donosile brzo i ponekad nedovoljno koordinirano. Ali osobito zbog rata nužno je bilo prilagoditi stabilizacijsku politiku vanjskim prilikama. Drugi program je objavljen 1993. i njime je započela faza stabilizacije. Ciljevi Stabilizacijskog programa su se odnosili na jačanje gospodarstva, zaštitu građana od hiperinflacije, stvaranje povoljne tržišne klime, prikladne vlasničke strukture tako da država ima manju ulogu u gospodarstvu te stvaranje pretpostavki za stabilizaciju i rast. Program se odvijao u tri faze. Prva faza je trebala biti kratkoročna a odnosila se na otklanjanje generatora inflacije. Politikom tečaja, monetarnom i politikom plaća se trebao smanjiti fiskalni deficit. U drugoj fazi cilj je bio stvoriti uvjete za smanjenje inflacije privatizacijom, uravnoteženjem državnog proračuna te sanacijom banaka. Trećom fazom se trebala uspostaviti vanjska konvertibilnost domaće valute, trajno smanjiti stopa inflacije na razinu nižu od 10% godišnje te uspostaviti dugoročna unutarnja i vanjska ravnoteža.⁴⁹ Cilj programa je bio izvući Hrvatsko gospodarstvo iz krize ali zbog ratnih prilika i brzine izrade nije bio dovoljno koordiniran te su mnoge stvari krenule u krivom smjeru. Na kratko vrijeme je Hrvatska izašla iz krize. Privatizacija je loše sprovedena zbog čega su mnoge tvrtke propale, nezaposlenost je rasla, država se sve više zaduživala, sve manje proizvodila. Jedino je inflacija ostala niska. Hrvatska je ponovno za nekoliko godina ušla u Kasnu tranzicijsku krizu. Nisu se stvorili uvjeti za povoljnu klimu i bilo je potrebno krenuti s novim mjerama.

Hrvatska vlada je 2004. godine donijela fiskalni program za razdoblje od 2005. do 2007. godine. Glavni prioriteti programa su fiskalna transparentnost, kvalitetno upravljanje proračunom, smanjenje intervencije države, efikasnija javna uprava, strukturne reforme javnog sektora, bolja alokacija proračunskih sredstava, privatizacija, porezna politika, fiskalna decentralizacija te obnova. Cilj je učvrstiti stabilnost domaće valute te omogućiti da se resursi iz privatnog sektora usmjere u nove investicije i zapošljavanje.⁵⁰

Nakon ulaska u Europsku uniju 2013. godine Hrvatskoj su omogućena sredstva za niz projekata i programa. Dostupna su bespovratna sredstva, subvencije, zajmovi, jamstva i vlasnički kapital te nagrade. Pod stalnim su nadzorom i obično je potrebno imati program ili projektnu ideju. Prema smjernicama Europske unije Hrvatska je donijela 2020. Nacionalni plan reformi. Mjere

⁴⁹ Ozren Kobsa, Stabilizacijska politika Hrvatske 1990.-2005., 78

⁵⁰ Pred-pristupni ekonomski program 2005.-2007. *Vlada republike Hrvatske 2004.*, 20

se odnose na održivi rast i gospodarski razvoj, povezivanje obrazovanja s tržištem rada i održive javne financije. Za rješavanje ekonomskih problema uzrokovanih pandemijom COVID-19 uključene su dodatne mjere. Mjere su usmjerene na očuvanje radnih mjesta, podršku poduzetnicima, funkcioniranje sustava javnih financija i održivost javnih usluga. Osim toga mjere se odnose na posebno ugrožene sektore kao što je poljoprivreda, turizam te kultura.⁵¹

U okviru instrumenta Mehanizam za oporavak i otpornost Hrvatskoj je stavljeno na raspolaganje 6,3 milijardi eura bespovratnih sredstava i 3,6 milijardi eura zajmova. U skladu s tim vlada je izradila Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. Plan se sastoji od pet komponenata i jedne inicijative:

- Gospodarstvo
- Javna uprava, pravosuđe i državna imovina
- Obrazovanje, znanost i istraživanje
- Tržište rada i socijalna zaštita
- Zdravstvo
- Inicijativa: obnova zgrada⁵²

4.2. Socijalne posljedice

Zaposleni ljudi su ispunjeni, imaju prihode, ciljeve, osjećaju se korisni. U vrijeme kriza kad se dogode masovna otpuštanja dolazi do velikih negativnih emocionalnih preokreta kod većine ljudi. Mnogi autori naglašavaju opasnost u stanju nezaposlenosti kod ljudi. U takvom stanju mogu se razviti različiti psihički poremećaji kao npr. agresivni stavovi, ovisnosti o alkoholu i drogama, kriminal. Također dolazi do siromaštva, poremećenih obiteljskih odnosa, demoralizacije i sl.⁵³ Zbog straha od budućnosti nezaposleni odgađaju zasnivanje obitelji što se odražava na pad nataliteta. To je jedan od najvećih problema u Hrvatskoj.

Socijalna politika je važna u krizi jer omogućuje smanjivanje socijalnih tenzija i provedbu ekonomskih reformi. Nakon globalne financijske krize u svijetu su počele jačati politike razvoja

⁵¹ Nacionalni plan reformi 2020. *Vlada Republike Hrvatske 2020.*, 95

⁵² Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. *Vlada Republike Hrvatske 2021.*, 4

⁵³ Bilić, Nezaposlenost mladih- ekonomski, politički i socijalni problem s dalekosežnim posljedicama za cjelokupno društvo, 493

kojima je ključni prioritet profit a čovjek i socijalna dimenzija se stavlja u drugi plan. Takav izbor tržišno usmjerenih politika se naziva neoliberalizam. Neoliberalizam se pojavio u Americi pa su kasnije prebacio i na Europsko društvo. Zbog usmjerenosti samo na profit dovodi do sve većih nejednakosti u društvu, raslojavanja društva te nesigurnosti na tržištu rada. Kako bi se smanjile takve negativne posljedice globalne krize stručnjaci iz socijalnog razvoja su osmislili Globalni socijalni program. U programu su opisane negativne strane ekonomskih odnosa koje treba promijeniti npr. nepravedno i loše regulirani ekonomski sustavi, ljudska prava dostupna samo manjini u svijetu, zbog standardiziranja ugrožene su nacionalne vrijednosti, ugroženo zdravlje ljudi zbog zagađivanja, ratova i sl. Zatim se zagovara novi poredak u svijetu koji će poštivati i zagovarati ljudska prava i dostojanstvo.⁵⁴ Teško da će se ostvariti takav program i da će se čovjek staviti prije profita ali u svakom slučaju to su važni koraci u pravom smjeru. U razdoblju od 2009. do 2012. socijalni sustav Hrvatske nije bio adekvatan. Nije osiguravao minimalnu socijalnu zaštitu najugroženijih skupina stanovništva u ekonomskoj krizi. Zatim nije bilo mehanizama za isplate otpremnina za radnike kompanija koje su bankrotirale i nije postojala aktivna politika zapošljavanja.⁵⁵ Takva politika dovela je do smanjenja broja zaposlenih i sve više socijalno ugroženih ljudi. Mnogi građani su pronašli izlaz u radu u inozemstvu što je dovelo do sve većeg iseljavanja radno sposobnih građana Republike Hrvatske. Ako se trend iseljavanja u Hrvatskoj nastavi moglo bi doći do kolapsa mirovinskog sustava.

4.2.1. Migracija i starenje stanovništva

Kako bi se vidjele posljedice kriza važno je analizirati migraciju. U Hrvatskoj migracija predstavlja veliki problem jer svake godine više ljudi odseli nego što ih doseli. Istraživanja su pokazala da je u Hrvatskoj veliki problem starenje stanovništva. Na starenje stanovništva utječu različiti gospodarski i društveni procesi kao što su iseljavanje, ratovi, gospodarske krize i sl. Zbog odlaska mladih radno sposobnih u tablici 3 su prikazani podaci o migraciji stanovnika.

⁵⁴ Družić Ljubotina, „Siromaštvo kao izazov za socijalni rad u kontekstu ekonomske krize u Hrvatskoj,“ 190

⁵⁵ Zvonimir Baletić, Gordan Družić, Iz krize u depresiju, Zbornik radova znanstvenog skupa Krizno stanje hrvatskog gospodarstva i pravci zaokreta ekonomske politike iz procesijske u razvoju, Zagreb, 2011., 64

Tablica 5. Migracija stanovništva Republike Hrvatske

Godina	Doseljeni iz inozemstva	Odseljeni u inozemstvo	Migracijski saldo
2001.	24415	7488	16927
2002.	20365	11767	8598
2003.	18455	6534	11921
2004.	18383	6812	11571
2005.	14230	6012	8218
2006.	14978	7692	7286
2007.	14622	9002	5620
2008.	14541	7488	7053
2009.	8468	9940	-1472
2010.	4985	9860	-4875
2011.	8534	12699	-4165
2012.	8959	12877	-3918
2013.	10378	15262	-4884
2014.	10638	20858	-10220
2015.	11706	29651	-17945
2016.	13985	36436	-22451
2017.	15553	47352	-31799
2018.	26029	39515	-13486
2019.	37726	40148	-2422
2020.	33414	34046	-632
2021.	35912	40424	-4512
Ukupno	366276	411863	-45587

Izvor: Izrada autora prema web stranici podaci.dzs.hr

U razdoblju od 2001. do 2021. godine se doselilo 366276 dok je odselilo 411863 osoba. Posljednji pozitivni migracijski saldo je zabilježen 2008. godine 7053 kada je kada je više osoba doselilo. Nastavljen je negativni trend nakon globalne financijske krize. Osim toga 2013. ulaskom Hrvatske Europsku uniju građani su lakše emigrirali u susjedne zemlje gdje imaju bolje uvjete života.

Od 1990. godine pa do danas u Hrvatskoj traje ukupna depopulacija uvjetovana i prirodnom depopulacijom i negativnim migracijskim saldonom.⁵⁶ Proces starenja stanovništva može se promatrati na više načina. Neki od načina su odnos starog prema ukupnom stanovništvu tj. koeficijent starosti, zatim indeks starenja kojim se analizira odnos starog prema mladom stanovništvu te odnos starog na radno sposobno stanovništvo. U tablici 4 je analizirana prosječna starost, indeks starenja stanovništva. Ako je indeks starenja veći od 40 znači da je

⁵⁶ Zvonimir Baletić, Gordan Družić, Iz krize u depresiju, Zbornik radova znanstvenog skupa Krizno stanje hrvatskog gospodarstva i pravci zaokreta ekonomske politike iz procesijske u razvoju, Zagreb, 2011., 110

populacija stara. Prema tablici je vidljivo da je Hrvatska imala mlado stanovništvo zadnji put 1971. Nakon toga primjećuje se rast indeksa tj. starenje populacije.

Tablica 6. Prosječna starost, indeks starenja stanovništva Republike Hrvatske

	Prosječna starost			Indeks starenja, %		
	ukupno	muškarci	žene	ukupno	muškarci	žene
1971.	34,0	32,4	35,5	47,2	38,5	56,2
1981.	35,4	33,8	37,1	52,6	40,4	65,3
1991.	37,1	35,4	38,7	66,7	50,8	83,3
2001.	39,3	37,5	41,0	90,7	71,6	110,8
2002.	39,6	37,8	41,3	93,8	74,1	114,3
2003.	39,9	38,1	41,5	96,2	76,1	117,2
2004.	40,1	38,3	41,8	98,4	77,8	119,9
2005.	40,3	38,5	42,0	99,6	78,7	121,5
2006.	40,5	38,8	42,2	100,5	79,4	122,6
2007.	40,8	39,0	42,4	103,1	81,7	125,5
2008.	41,0	39,2	42,6	105,2	83,6	127,8
2009.	41,1	39,4	42,8	107,6	85,8	130,4
2010.	41,3	39,5	43,0	110,3	88,5	133,3
2011.	41,8	40,0	43,5	115,7	92,9	139,7
2012.	42,0	40,2	43,7	117,8	95,1	141,7
2013.	42,2	40,3	43,9	121,0	98,0	145,2
2014.	42,4	40,5	44,1	123,9	100,8	148,4
2015.	42,6	40,7	44,3	127,5	104,1	152,2
2016.	42,8	41,0	44,5	132,0	108,2	157,0
2017.	43,1	41,3	44,8	136,9	112,8	162,3
2018.	43,4	41,5	45,0	141,4	116,7	167,5
2019.	43,6	41,8	45,3	145,4	120,5	171,8
2020.	43,8	42,0	45,5	149,3	124,1	176,0

Izvor: podaci.dzs.hr

Gospodarske krize su u velikoj mjeri utjecale na starenje stanovništva. U razdoblju od 1991. do 2001. indeks starenja se povećao s 52,6% na 66,7%. U tom razdoblju Hrvatska je bila suočena s dvije gospodarske krize. U stručnoj literaturi iz 2012. se navode problemi i moguća rješenja za zaustavljane starenja stanovništva. Do danas se malo toga promijenilo. Samo stabilna i dobro koncipirana stimulatívna populacijska politika može na dugi rok djelovati na povećanje razine nataliteta koja bi nadvisila mortalitet i dovela do prirodnog prirasta. Pri provođenju stimulatívne populacijske politike važno je uz poticajne mjere destimulirati iseljavanje. Na način da se potiče obrazovano i mlado stanovništvo na povratak.⁵⁷ Takve su mjere bile potrebne prije deset godina a danas osim poticanja mladih na povratak zbog manjka radnika u različitim sektorima

⁵⁷ Zvonimir Baletić, Gordan Družić, Iz krize u depresiju, Zbornik radova znanstvenog skupa Krizno stanje hrvatskog gospodarstva i pravci zaokreta ekonomske politike iz procesijske u razvojnu, Zagreb, 2011., 111

gospodarstva važno je da se vrati stanovništvo bez obzira na starost. Naravno da je prioritet privući mlađe stanovništvo ali je Hrvatska došla u situaciju da nema tko posluživati goste na Jadranu u ljetnim mjesecima. Zapošljavaju se strani radnici kojim treba duža prilagodba i često im je Hrvatska samo usputna stanica za Europu. Slična je situacija i u drugim djelatnostima.

4.2.2. Analiza korupcije

Korupciju je važno analizirati jer je od prve krize u Hrvatskoj pa do danas predstavlja veliki problem Hrvatske prema gospodarskom napretku i socijalnoj jednakosti stanovništva. Postoje načini mjerenja korupcije ali se smatra da je nemoguće doći do točnih informacija jer se mjerenja temelje na subjektivnim procjenama građana. Indeks percepcije korupcije je pokazatelj koji se temelji na kombinaciji anketa i procijeni korupcije iz 13 različitih izvora. Iako podaci nisu 100% pouzdani prikazuju okvirno stanje korupcije u pojedinoj zemlji.

Tablica 6 prikazuje indeks percepcije korupcije izabranih zemalja. Podaci su dostupni na stranici Eurostata od 2012. godine. Izabrane su zemlje koje su prošle tranziciju pa su bile u sličnoj situaciji i važna je usporedba s Hrvatskom da se vidi gdje je Hrvatska danas u odnosu na te zemlje. Vrijednosti u tablici bliže 0 prikazuju veću korupciju a vrijednosti bliže 100 manju.

Tablica 7. Indeks percepcije korupcije

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Češka	49	48	51	56	55	57	59	56	54	54	56
Hrvatska	46	48	48	51	49	49	48	47	47	47	50
Mađarska	55	54	54	51	48	45	46	44	44	43	42
Poljska	58	60	61	63	62	60	60	58	56	56	55
Slovenija	61	57	58	60	61	61	60	60	60	57	56
Slovačka	46	47	50	51	51	50	50	50	49	52	53

Izvor: podaci <https://ec.europa.eu/>

Indeks ukazuje da je 2012. najviše korupcije bilo u Hrvatskoj i Slovačkoj a najmanje u Sloveniji. Kroz godine se nije previše mijenjao. Mađarska, Češka i Slovenija 2022. godine

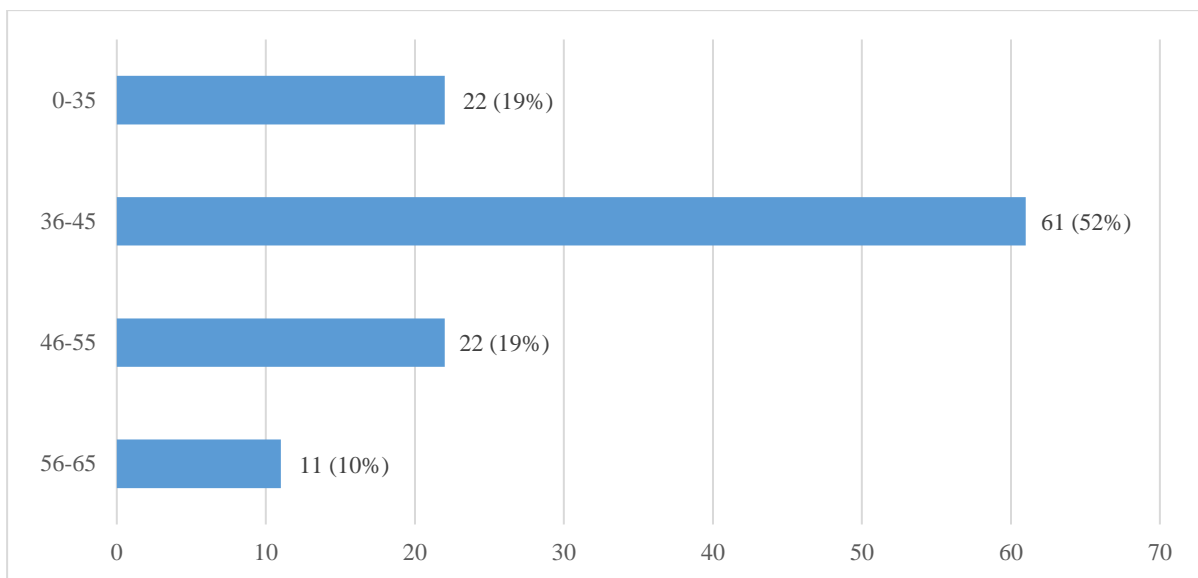
imaju manji indeks nego 2012. dok napredak pokazuju Češka, Hrvatska i Slovačka. Svi indeksi niži su od zadovoljavajuće razine što znači da zemlje koje su prošle tranzicijsku krizu imaju problem s korupcijom. Hrvatska je u 2022. preskočila indeks Mađarske ali je još većina zemalja bolja u borbi s korupcijom. Znači da je potreban dodatni trud i mjere kako bi se gospodarska situacija popravila a time i eliminirao negativni utjecaji kriza na građane.

5. Istraživanje

U teorijskoj razradi se pokušalo doći do informacija o krizama i potvrditi hipoteza da su krize negativno utjecale na gospodarstvo Hrvatske na način da se analiziraju makroekonomski indikatori. Također pokušalo doći do informacija o utjecajima kriza na građane. Takve informacije se nalaze u podacima o migraciji i analizi korupcije što predstavlja ključne probleme u Hrvatskoj. Također hipoteza o utjecaju na standard građana se nastoji potvrditi anketom.

Rezultati ankete:

U anketi je sudjelovao 106 ispitanika. Istraživanje se odnosi na anketiranje građana starijih od 35 i mlađih do 65 godina koji mogu dati informacije kako su utjecale krize na njihov standard. Prvo pitanje odnosilo se na dob ispitanika te su rezultati prikazani na sljedećem grafikonu. Na različite dobne skupine ljudi u Hrvatskoj pojedine krize su različito utjecale.

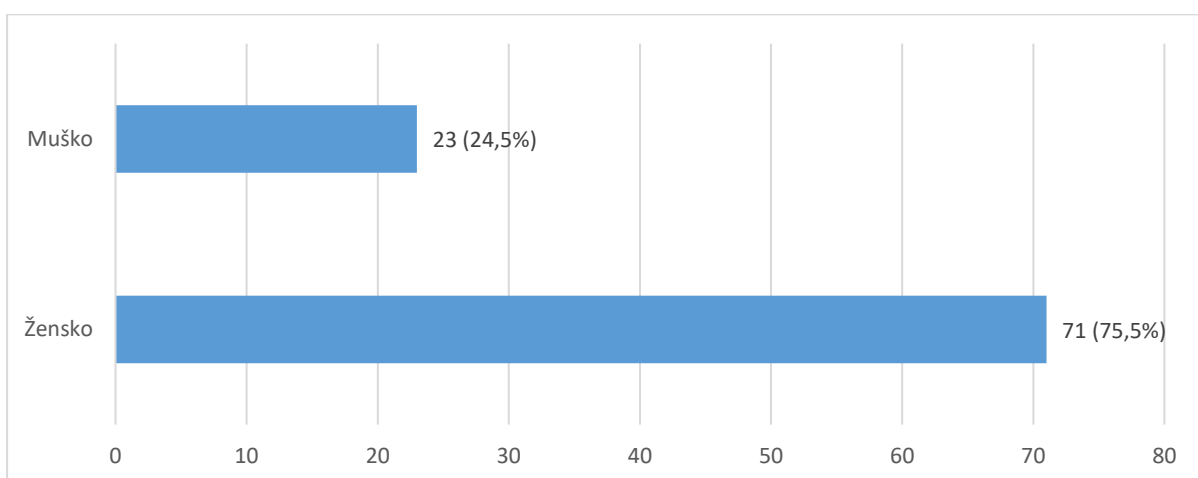

Grafikon 9. Dob ispitanika ankete

Izvor: izrada autora

Od ukupnog broja ispitanih u anketi je sudjelovalo 10% građana u dobi od 56 do 65 godina, 19% u dobi od 46 do 55 godina, 52% u dobi od 36 do 45 godina. Istraživanje je fokusirano na stanovništvo starije od 35 godina pa je 19% ispitanika u prvom pitanju eliminirano. Razlog usredotočenosti na starije stanovništvo je u tome jer oni više znaju o krizama od početka 90-tih godina. Obzirom da se želi istražiti utjecaj kriza od toga razdoblja ciljna skupina je stanovništvo od 36 do 65 godina.

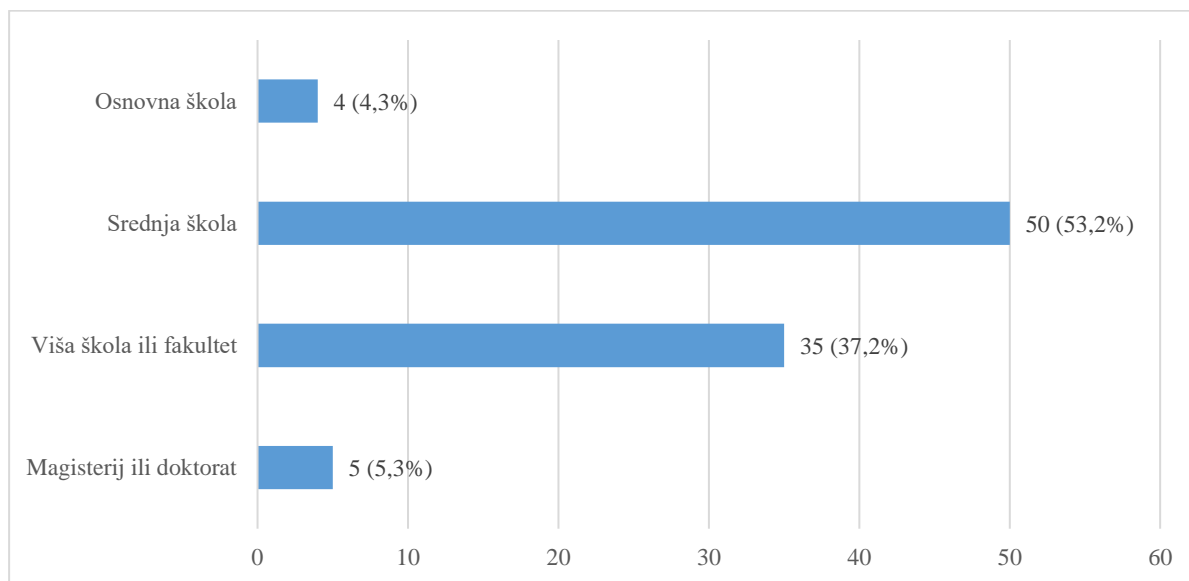
Drugo pitanje se odnosilo na spol ispitanika. Uglavnom su na anketu odgovarali građani ženskog spola i to 75,5%. U grafikonu 10 su prikazani rezultati koliko je sudjelovalo muških a koliko ženskih ispitanika.

Grafikon 10. Spol ispitanika ankete

Izvor: izrada autora

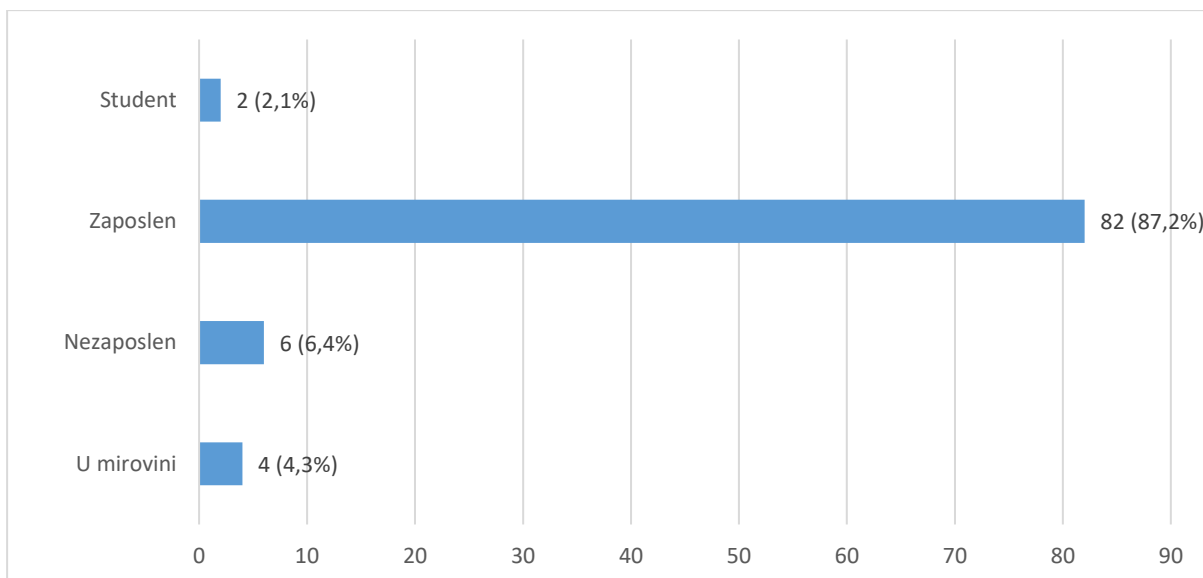
Treće pitanje se odnosilo na obrazovanje. Rezultati su prikazani u grafikonu 11. Od ukupno 94 ispitanika više od pola ih ima završenu srednju školu. Samo osnovnu školu imaju 4 ispitanika što je velik broj s obzirom na ukupan broj ispitanika koji su odgovorili na to pitanje. Osim toga srednja škola je u Hrvatskoj dostupna građanima svih društvenih slojeva. Višu školu ili fakultet ima 37,2% a magisterij 5,3% ispitanika.

Grafikon 11. Obrazovanje ispitanika ankete

Izvor: izrada autora

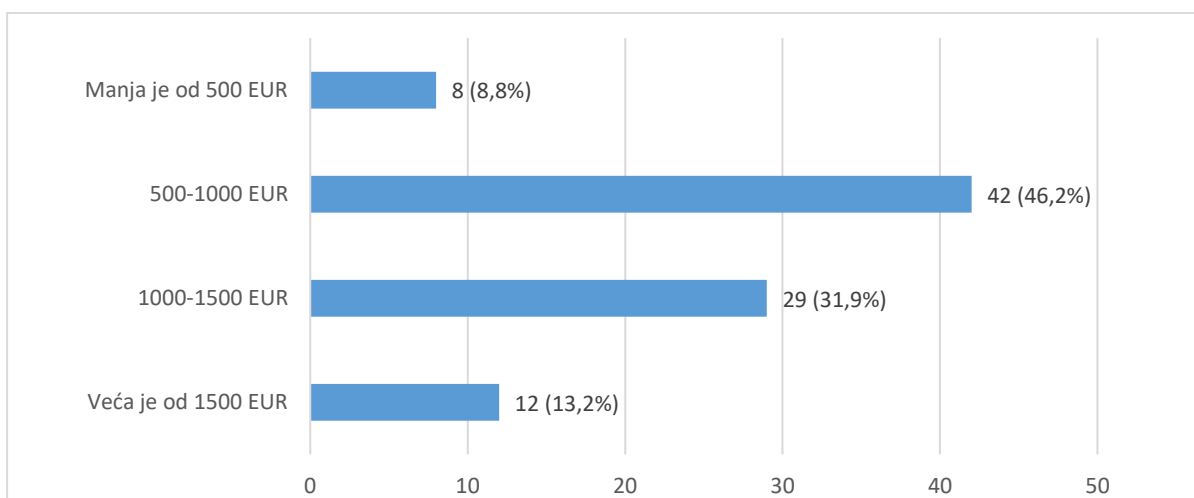
Četvrto pitanje se odnosi na radni status. Grafikon 12 prikazuje koliko je ispitanika zaposleno, nezaposleno, u mirovini ili studira. Najviše ispitanih je zaposleno i to 82%. Nezaposlenih je 6,4%, umirovljenika 3,6% a studenta 1,8%.

Grafikon 12. Radni status ispitanika ankete

Izvor: izrada autora

Petim pitanjem se žele dobiti informacije o primanjima ispitanika. Grafikon 13 prikazuje visinu plaće. Većina ispitanika je zaposlena. Važno je znati kolika su im primanja kako bi vidjeli kako su utjecale krize na ispitanike s većim a kako na ispitanike s manjim primanjima. Visina plaće govori o tome s kojim iznosom pojedini građani moraju „preživjeti“ mjesec. Dali je to iznos dostatan za osnovne potrebe. Plaću manju od 500 eura ima 8,8% ispitanika. U teoretskom djelu rada su navedena poskupljenja osnovnih namirnica. Skupina do 500 eura je ozbiljno ugrožena tj. mogu si priuštiti samo osnovno.

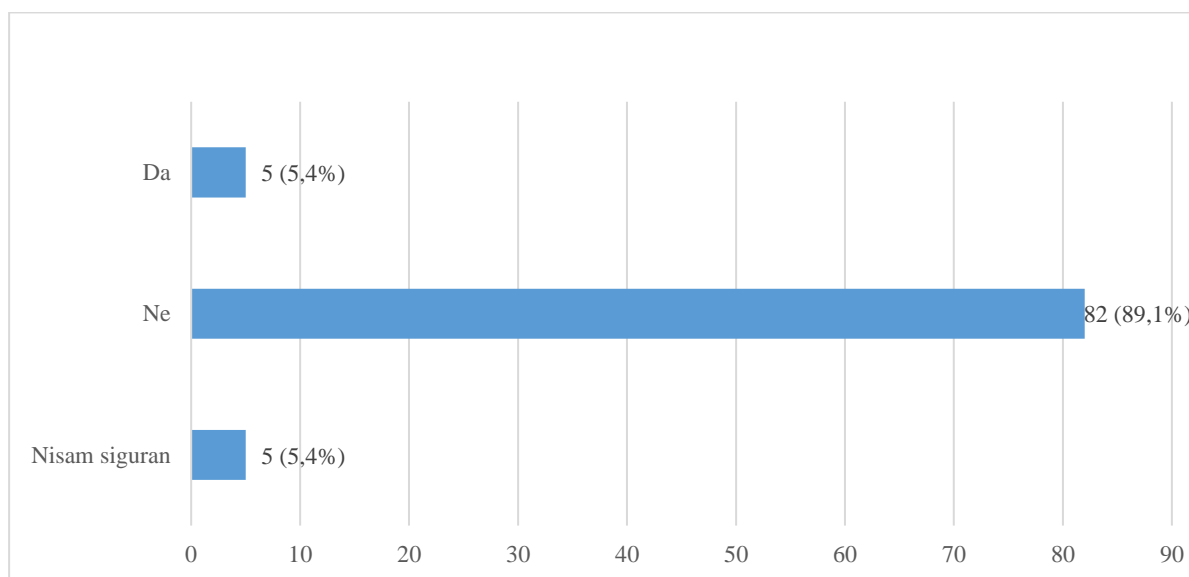

Grafikon 13. Visina plaće ispitanika ankete

Izvor: izrada autora

Tri ispitanika nije odgovorilo na peto pitanje pa ima ukupno zabilježen 91 odgovor. Od toga 46,2% ima plaću od 500 do 1000 eura. Ova skupina je najveća. Zatim 31,9% ispitanika ima plaću od 1000 do 1500 eura. To su plaće s kojima si građani mogu priuštiti i osnovne stvari i možda nešto uštedjeti. Čak 12 ispitanika ima plaću veću od 1000 eura.

U šestom pitanju se traži od mišljenje o usklađenosti prihoda i troškova života. Od ukupno 92 odgovora 82 su negativna. Čak 89,1% ispitanika smatra da troškovi života nisu u skladu s njihovim prihodima.

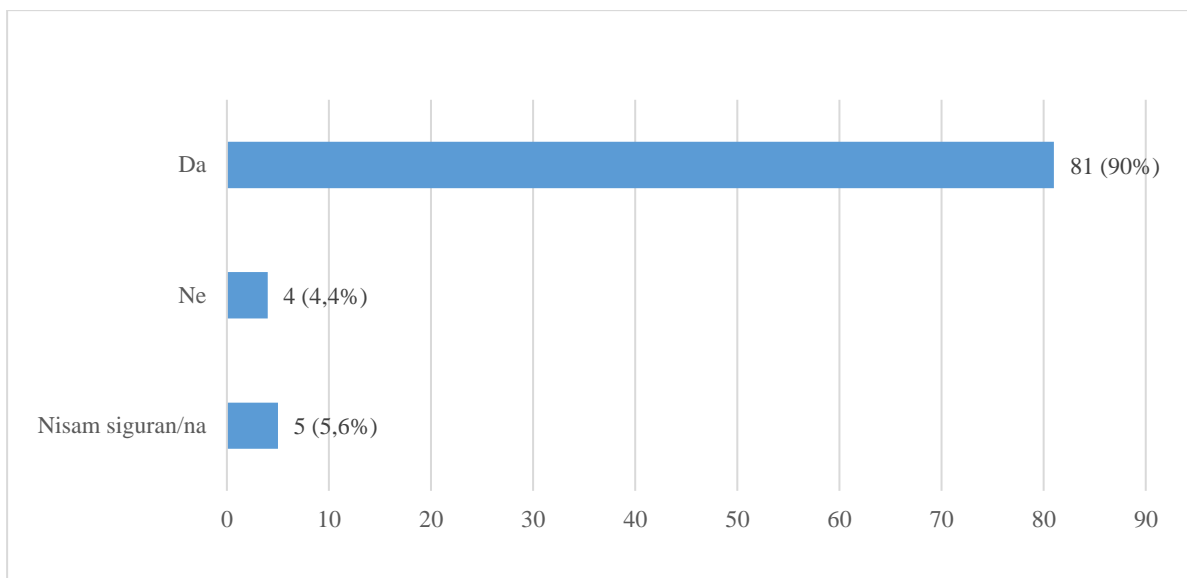

Grafikon 14. Odgovori ispitanika na pitanje: Mislite li da su Vaši prihodi u skladu s troškovima života?

Izvor: izrada autora

Svega 5,4% ispitanika smatra da su troškovi života u skladu s njihovim prihodima. Također toliko ispitanika nije sigurno. S obzirom na rast troškova života čak i ispitanici s većim primanjima imaju negativan odgovor na ovo pitanje.

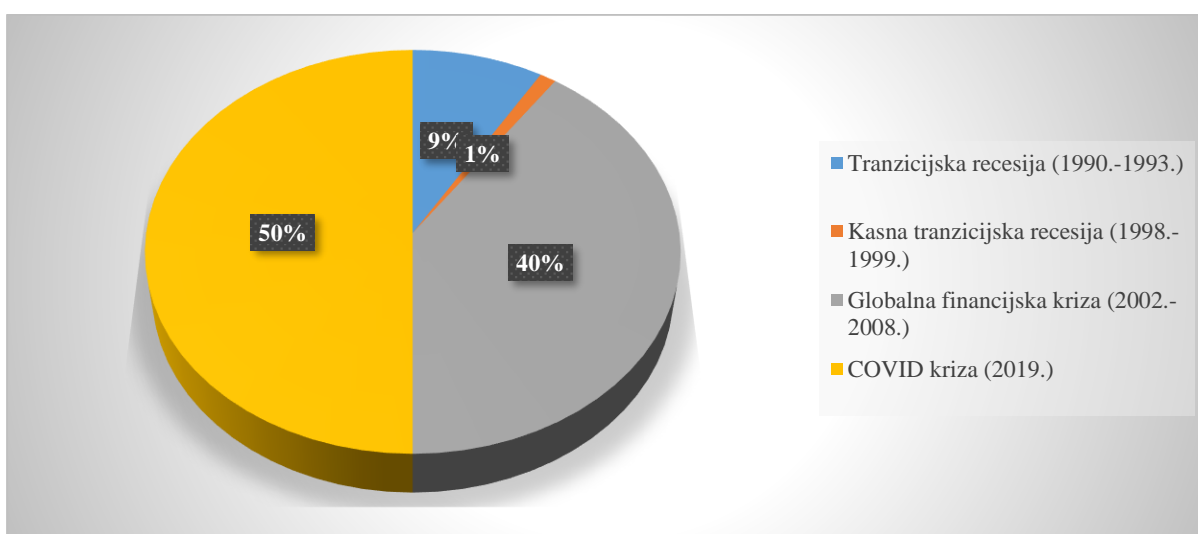
Odgovor na sedmo pitanje u anketi se nalazi u grafikonu 15. Odnosi se na mišljenje građana o negativnom utjecaju kriza na njihov standard. Čak 90% ispitanika smatra da su krize negativno utjecale na njihov standard. Ovim odgovorima se potvrđuje prva hipoteza da su krize imale negativan utjecaj na standard građana.

Grafikon 15. Odgovori ispitanika na pitanja: Smatrate li da je kriza u Hrvatskoj negativno utjecala na Vaš standard?

Izvor: izrada autora

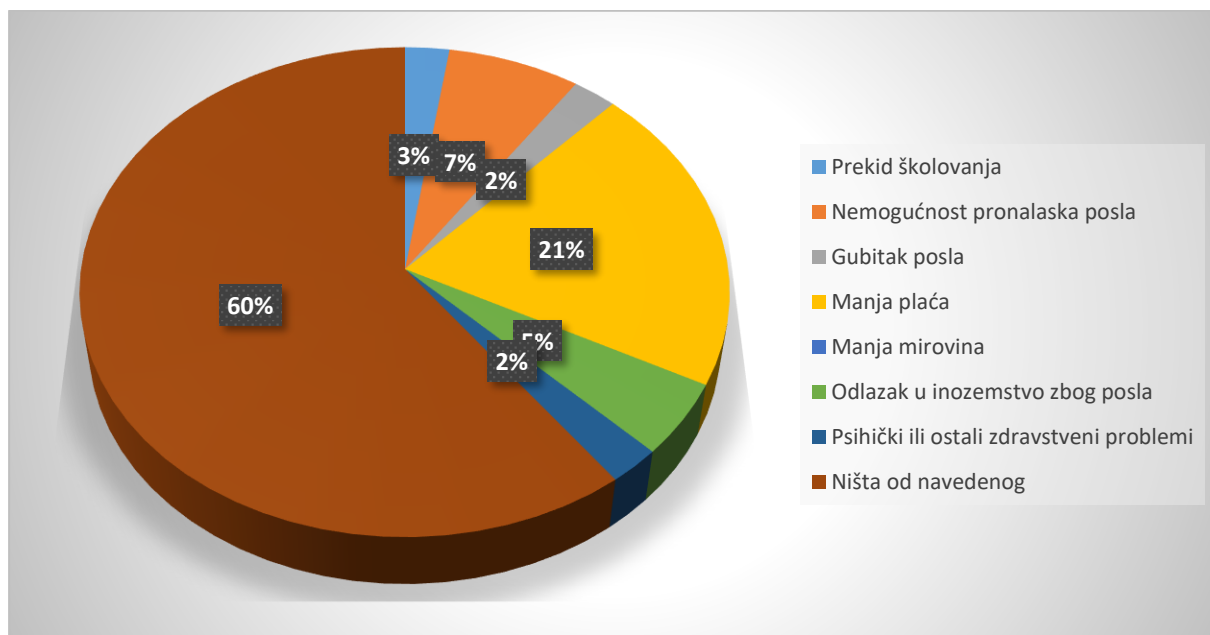
Grafikon 16 prikazuje rezultate na pitanje koja je kriza imala najveći utjecaj na ispitanike. Na to pitanje je odgovorilo 92 ispitanika. Stanovnici od 35 do 45 godina starosti smatraju da je COVID kriza najviše utjecala na njihov standard i to njih 37, 18 ispitanika smatra da je to Globalna financijska kriza dok samo jedan smatra da je to Kasna tranzicijska kriza. Tranzicijskom recesijom su najviše pogođeni ispitanici između 46 i 55 godina.

Grafikon 16. Krize u Hrvatskoj koje su najviše utjecale na standard ispitanika

Izvor: izrada autora

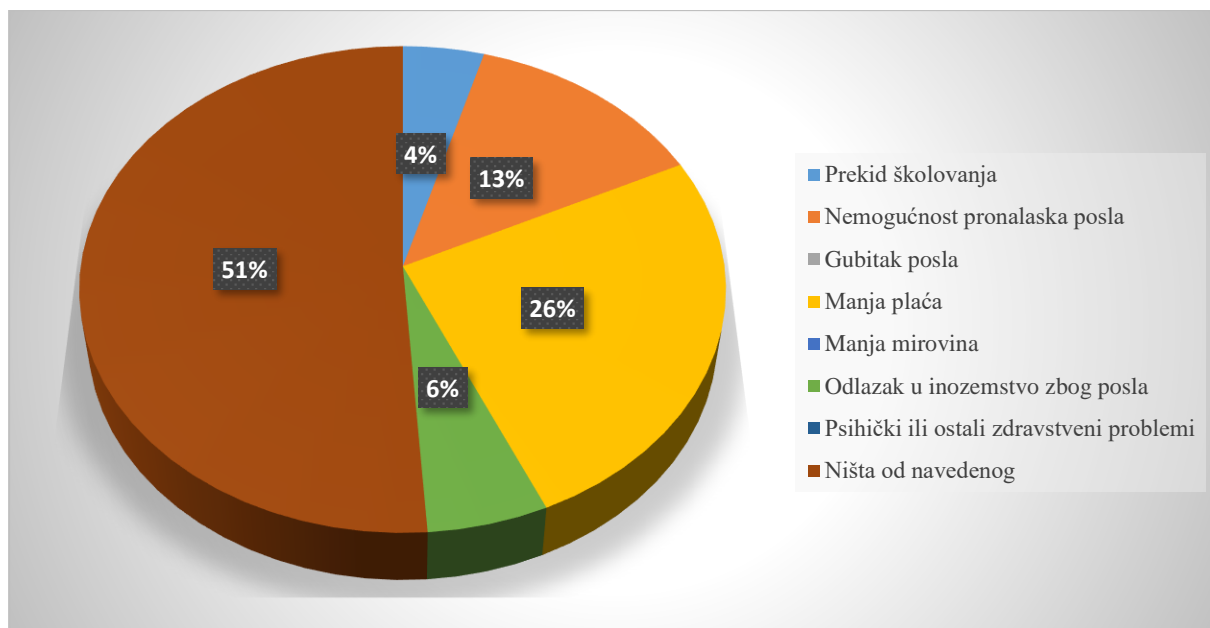
Nakon toga se postavlja pitanje o kakvim se posljedicama radi u Tranzicijskoj recesiji. Tablica 17 prikazuje rezultate. Najviše ispitanika je odgovorilo da ništa od navedenog i to 60%. Znači da na tu skupinu građana Tranzicijska recesija nije imala veliki utjecaj. Manju plaću je imalo 21% ispitanika. Zatim 7% je imalo problem kod pronalaska zaposlenja. Nekolicina ispitanika je u tom razdoblju moralo otići zbog posla u inozemstvo i to njih 5%. problem s prekidom školovanja je imalo 3% ispitanika a 2% je izgubilo posao ili su imali zdravstvenih problema.

Grafikon 17. Negativne posljedice Tranzicijske recesije (1990.-1993.) koje su utjecale na ispitanike

Izvor: izrada autora

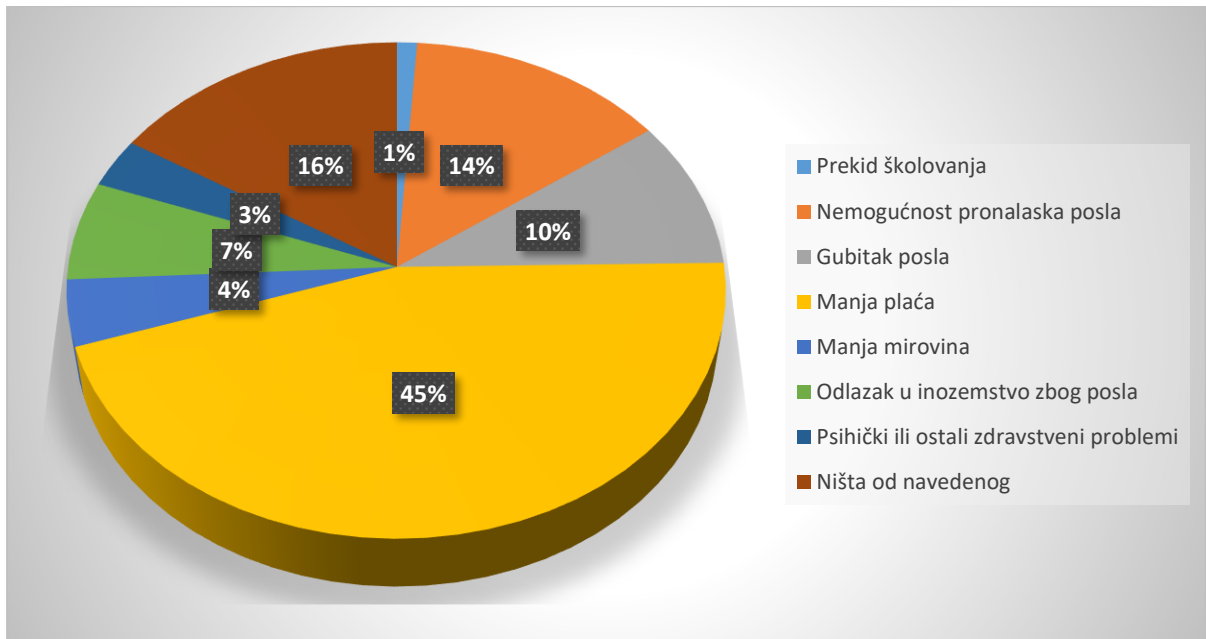
Nakon toga se isto pitanje postavilo za Kasnu tranzicijsku recesiju. Odgovori se nalaze u grafikonu 18. Također je više od 50% ispitanika odgovorilo ništa od navedenog. Od većih posljedica se može izdvojiti manja plaća i problem kod pronalaska posla. Stanovnici su imali problem s manjom plaćom i to njih 23 dok je 12 njih imalo problem s pronalaskom posla. Zbog posla je moralo otići 7% ispitanika u inozemstvo.

Grafikon 18. Negativne posljedice Kasne tranzicijske recesije (1998.-1999.) koje su utjecale na ispitanike

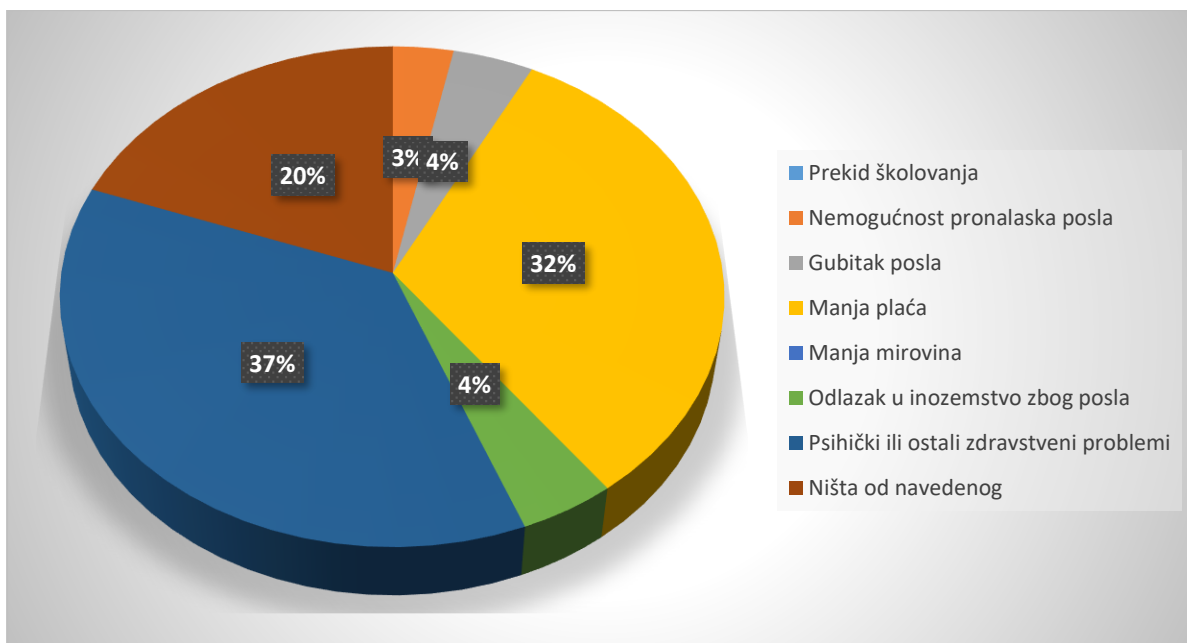
Izvor: izrada autora

Veće negativne posljedice su ispitanici osjetili tijekom Globalne financijske krize. U tablici 19 su prikazani rezultati anketiranja. Čak 45% ispitanika je odgovorilo da su imali manju plaću u tom razdoblju. Za razliku od ostalih pitanja gdje nisu izabrane sve posljedice u ovom pitanju su ispitanici prošli kroz sve. Prekid školovanja je posljedica za 1% ispitanika, 3% ima psihičkih i zdravstvenih problema, 4% manju mirovinu, 7% odlazak u inozemstvo zbog posla, 10% gubitak posla, 14% nemogućnost pronalaska posla te 16% ništa od navedenog. Ispitanici u dobi od 36 do 45 godina su imali za posljedicu nemogućnost pronalaska posla i gubitak posla.

Grafikon 19. Negativne posljedice Globalne financijske krize (2002.-2008.) koje su utjecale na ispitanike
Izvor: izrada autora

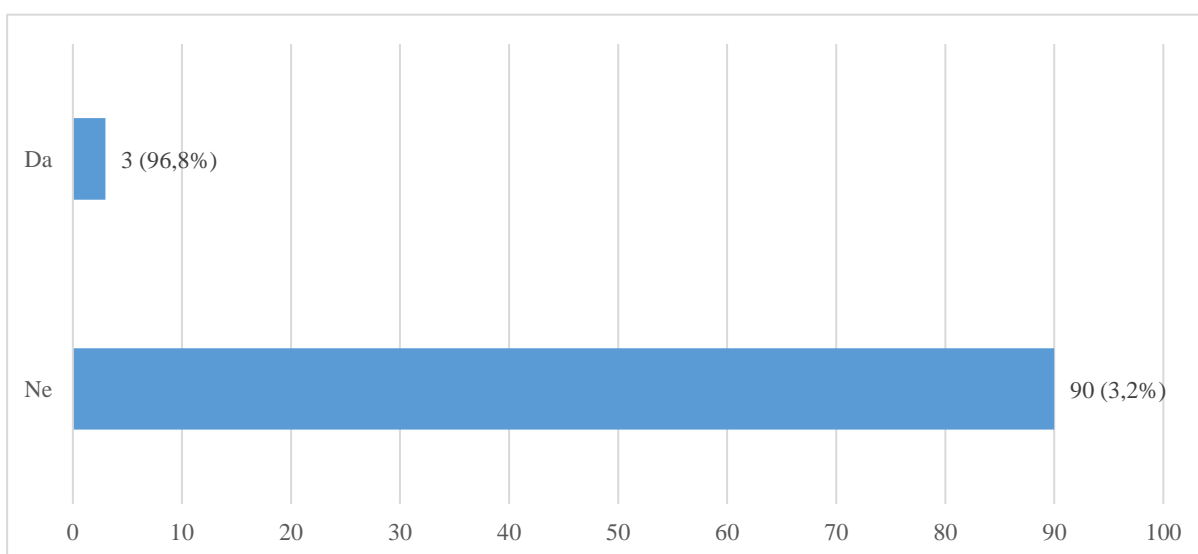
Negativne posljedice koje su utjecale na stanovnike tijekom posljednje krize su u najvećoj mjeri psihički i zdravstveni problemi. Tako je odgovorilo 34 od 93 ispitanika. Za razliku pod ostalih kriza u ovoj velik broj ima manju plaću i to 32% što se direktno odnosi na pad standarda. Odlazak u inozemstvo zbog posla je posljedica za 4% ispitanika. Također je toliko ispitanika odgovorilo da su izgubili posao, dok 3% ne može pronaći posao.

Grafikon 20. Negativne posljedice COVID krize (2019.) koje su utjecale na ispitanike

Izvor: izrada autora

U posljednjem pitanju cilj je bio dobiti mišljenje ispitanika o radu vlade. Rezultati ispitivanja se nalaze u tablici 21. Samo 3 od 93 ispitanika je odgovorilo da smatraju da je vlada učinila dovoljno ih zaštititi od kriza dok je 90% odgovorilo da ne.

Grafikon 21. Odgovori ispitanika na pitanje: Smatrate da je vlada dovoljno učinila kako bi Vas zaštitila od kriza?

Izvor: izrada autora

Kao što je već utvrđeno u teoretskom djelu rada na krize se ponekad ne može utjecati. Do njih dolazi iz različitih razloga. Usprkos tome vlada može svojim mjerama ublažiti krize. Također može pomoći građanima različitim mjerama kako bi negativan utjecaj na njihov standard bio minimalan. Zbog toga je važno mišljenje građana u njihovom radu. Vlada je donosila mjere ali uspoređujući se s drugim zemljama u okruženju postavlja se pitanje dali je to dovoljno. U ovoj anketi 90 ispitanika je potvrdilo da nije.

Zaključak

Krize su stalno prisutne u svijetu. Potrebno je govoriti o njima i analizirati ih kako bi bili spremniji za nadolazeće krize, uvidjeti u čemu se pogriješilo, što možemo napraviti bolje da ublažimo ili izbjegnemo krizu. Gospodarske krize su zanimljive jer utječu na ekonomiju neke zemlje a time i na građane. Od kriza nastaju posljedice koje su vidljive odmah i posljedice koje se provlače kroz dugi niz godina. U radu se provelo istraživanje analizom pojedinih makroekonomskih indikatora. Analizirana je stopa rasta BDP-a, BDP, proračunski deficit, javni dug, vanjski dug, prosječna godišnja stopa inflacije, stopa nezaposlenosti i stopa zaposlenosti. Makroekonomski indikatori u razdobljima kriza ukazuju na gospodarske neravnoteže. Posebno su izdvojeni migracije i starenje stanovništva te analiza korupcije. Najveće negativne posljedice krize u Hrvatskoj vidljive su po padu nataliteta i iseljavanju. Tome je pridonijela korupcija koja je potaknuta tranzicijom i ratom u Hrvatskoj. Duboko se ukorijenila u visoku politiku ali i ostale slojeve društva. Građani nemaju povjerenja da će se nešto promijeniti i sve više ih se iseljava. Takva situacija se pokušala potvrditi anketom. Postavljene su dvije hipoteze od kojih se samo jedna potvrdila u teoriji i anketom. Krize utječu negativno na gospodarstvo i na građane. Nisu sve velike krize u Hrvatskoj djelovale jednako na pojedine građane. Najviše negativnih utjecaja na standard građana prema anketi su imale Globalna financijska kriza i COVID kriza. Međutim posljedice kriza se najviše vide u migraciji i starenju stanovništva ako analiziramo makroekonomske indikatore. Anketom je potvrđeno da su posljedice najveće na pad plaća, nemogućnost pronalaska posla. Za COVID krizu ispitanici u anketi uglavnom tvrde da na njih ima značajne posljedice. Veliki problem u Hrvatskoj je neadekvatna politika. Ciljevi ekonomskih politika razvijenih zemalja su rast domaće proizvodnje, zaposlenosti, izvoza, dohodak građana. Hrvatska politika se vodi stabilnošću tečaja i nultim proračunskim deficitom umjesto da slijedi razvijene zemlje i zbog toga stagnira i teško izlazi iz kriza. Potrebno je više se uspoređivati sa zemljama koje imaju bolji standard od Hrvatske. Stanovnici su ogorčeni na stalni porast cijena osnovnih namirnica nemaju povjerenja u vladu i da će se nešto promijeniti. Možda je situacija u zemlji bolja danas nego devedesetih godina ali ako se uspoređujemo sa susjednim zapadnim zemljama i zemljama koje su kao i Hrvatska prošle tranziciju vidimo da zaostajemo za njima i da ima puno prostora za napredak.

Bibliografija

- Obadić, Alka i Josip Tica. *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- Lokin, Branimir. *Hrvatska 2015*. Zagreb: Golden marketing, 2000.
- Ivanović, Vesna. "Pojam krize: konceptualni i metodologijski aspekti." *Međunarodne studije XIV*, br. 2 (2014): 9-29. <https://hrcak.srce.hr/143305> (pristupljeno 13. ožujak 2023.)
- Čavrak, Vladimir. „Makroekonomija krize COVID-19 i kako pristupiti njenom rješavanju.“ *EFZG working paper series* br. 3 (2020): 1-19 <https://hrcak.srce.hr/236781> (pristupljeno 20. svibanj 2023.)
- Rukavina, Vjekoslav, i Ivica Katavić. „Analiza uzroka i posljedica globalnih ekonomskih kriza 20. i 21. stoljeća.“ *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju* 12, br. 1 (2022): 45-65. <https://hrcak.srce.hr/279731> (pristupljeno 20. ožujak 2023.)
- Zvonimir Baletić, Gordan Družić, Iz krize u depresiju, Zbornik radova znanstvenog skupa Krizno stanje hrvatskog gospodarstva i pravci zaokreta ekonomske politike iz procesijske u razvojnu, Zagreb, 2011.
- Družić, Ivo, Anđelko Akrap, Vinko Barić, Mato Crkvenac, Vladimir Čvrak, Jakov Gelo, Petar Grahovac, Radmila Jovančević, Zoran Kovačević, Alka Obadić, Želimir Pašalić, Željko Skala, i Josip Tica. *Hrvatski gospodarski razvoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- Andabaka, Ana, Vladimir Arčabić, Vinko Bari, Marija Beg, Željko Bogdan, Vladimir Čavrak, Ivo Družić, Marko Družić, Tomislav Gelo, Tomislav Globan, Zoran Kovačević, Ozana Nadoveza, Irena Raguž Krištić, Lucija Rogić Dumančić, Tomislav Sekur, Šime Smolić . *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- Haramija, Predrag, i Đuro Navaro. „Tranzicija i njezini rezultati- Zašto tranzicija iz komunističko u demokratski sustav tržišnog gospodarstva nije ostvarila očekivanja.“ *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 71, br. 4 (2016): 515-527
- Švaljek, Sandra. „Fiskalni deficit, fiskalni prihodi i inflatorno financiranje.“ *Privredna kretanja i ekonomska politika* 5, vl.40 (1995): 33-74. <https://hrcak.srce.hr/33737> (pristupljeno 17. lipnja 2023.)
- Glibo, Maja. „Utjecaj stupnja zaduženosti država na ekonomski i ukupni razvoj.“ *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 51, br.102 (2017): 99-126. <https://hrcak.srce.hr/192606> (pristupljeno 18. lipnja 2023.)
- Mlikotić, Stipe. „Globalna financijska kriza- uzroci, tijek i posljedice.“ *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 44, br. 89 (2010): 83-94. <https://hrcak.srce.hr/98006> (pristupljeno 20. ožujak 2023.)

- Kersan-Škabić, Ines i Gorana Mihovilović. „Komparativna analiza zaduženosti Hrvatske i zemalja srednje i istočne Europe.“ *Economic research* 19, br. 1 (2006)
<https://researchgate.net/publication/27189550> (pristupljeno 19. travnja 2023.)
- Copper, George. „Uzroci financijskih kriza: središnje banke, kreditni mjehuri i zablude učinkovitog tržišta.“ *Privredna kretanja i ekonomska politika* 20, br. 124 (2009)
<https://hrcak.srce.hr/62234> (pristupljeno 19. travnja 2023.)
- Zdunić, Stjepan. „Tranzicijska kriza i politika izlaza, ekonomsko-politička prosudba.“ *Ekonomski pregled* 51, br. 9-10 (2000) <https://hrcak.srce.hr/28953> (pristupljeno 22. travnja 2023.)
- Jurčić, Ljubo. „Hrvatska: velika transformacija“ *Ekonomski pregled* 60, br.12 (2009)
<https://hrcak.srce.hr/47611> (pristupljeno 15.3.2023.)
- Vlada Republike Hrvatske. Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026., Zagreb: Hrvatska vlada, 2021. <https://vlada.gov.hr/plan-oporavka-i-otpornosti-srpanj-2021/32673> (pristupljeno 15. svibanj 2023.)
- Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Psihološki aspekti nezaposlenosti. Zagreb: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta Zagreb Silba, 2022.
<https://mjesec.ffzg.hr/nezaposlenost/impresum.html> (pristupljeno 17. svibnja 2023.)
- Lalić, Dražen. Pet kriznih godina. Zagreb: Izdanja Antibarabus d.o.o., 2014.
- Bejaković, Predrag. „Nezaposlenost.“ *Financijska teorija i praksa* 47, br. 4 (2003)
<https://hrcak.srce.hr/8931> (pristupljeno 22. svibanj 2023.)
- Družić Ljubotina, Olja. „Siromaštvo kao izazov za socijalni rad u kontekstu ekonomske krize u Hrvatskoj.“ *Ljetopis socijalnog rada* 20, br. 1 (2013) <https://hrcak.srce.hr/104557> (pristupljeno 25.5.2023.)
- Bilić, Nikolina. „Nezaposlenost mladih- ekonomski, politički i socijalni problem s dalekosežnim posljedicama za cjelokupno društvo“ *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku* 30, br. 2 (2014)
<https://hrcak.srce.hr/132450> (pristupljeno 30. svibnja 2023.)
- Pred-pristupni ekonomski program 2005-2007. Zagreb: Vlada republike Hrvatske, 2004.
<https://vlada.gov.hr/> (pristupljeno 26.6.2023.)
- Puljiz, Vladimir. „Hrvatski mirovinski sustav: korijeni, evolucija i perspektive“ *Revija za socijalnu politiku* 14, br. 2 (2007) <https://hrcak.srce.hr/30322>
- Jurčić, Ljubo „Hrvatsko gospodarstvo-stanje i perspektive“ *19 tradicionalno Opatijsko savjetovanje Hrvatskih ekonomista* (2011) <https://hrcak.srce.hr/> (pristupljeno 28. lipanj 2023.)
- Nacionalni program reformi 2020. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, 2020 <http://vlada.gov.hr/>
(pristupljeno 27.6.2023.)
- Plan oporavka i otpornosti. Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, 2021. <http://vlada.gov.hr/> (pristupljeno 20.6.2023.)

- Kobsa Ozren, „Stabilizacijska politika Hrvatske 1995.-2005.“ *Pravnik* 42, br. 1 (2008)
<https://hrcak.srce.hr/53851> (pristupljeno 26.6.2023.)
- Gregurek, Miroslav. „Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj.“ *Ekonomski pregled* 52, br. 1-2 (2001)
<https://hrcak.srce.hr/28706> (pristupljeno 30.6.2023.)
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. *Izveštaj o kvaliteti za statističko istraživanje: Europski program usporedbe za 2019*. Republika Hrvatska: Državni zavod za statistiku, 2021. <https://dzs.gov.hr/463345> (pristupljeno 1.7.2023.)
- Kesner-Škreb, Marina. „Pakt o stabilnosti i rasu.“ *Financijska teorija i praksa* 32, br.1 (2008):83-85
- Željko Rohatinski, *Kriza u Hrvatskoj*, Zagreb, 2019.
- Mlikotić, Stipe. „Globalna financijska kriza- uzroci, tijek i posljedice.“ *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 44, br. 89 (2010): 83-94
- Samuelson Paul, *Ekonomija*. Zagreb: Mate d.o.o., 2007.

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1. Bruto domaći proizvod po tržišnim cijenama	20
Tablica 2. BDP po sektorima u 1996. i 2021. godini	21
Tablica 4: Demografski i radno resursni agregati	32
Tablica 5. Migracija stanovništva Republike Hrvatske	39
Tablica 6. Prosječna starost, indeks starenja stanovništva Republike Hrvatske	40
Tablica 7. Indeks percepcije korupcije	41

Grafikoni

Grafikon 1. BDP-realna godišnja stopa rasta	19
Grafikon 2. BDP po stanovniku	20
Grafikon 3. Državni prihodi, rashodi, deficit, suficit	24
Grafikon 4. Udio javnog duga u BDP-u Hrvatskoj a u %	26
Grafikon 5. Neto inozemni dug-godišnji podaci, % BDP-a	27
Grafikon 6. Prosječna godišnja stopa inflacije	29
Grafikon 7. Broj nezaposlenih od 1990. do 2023. godine	31
Grafikon 8. Stopa zaposlenosti	33
Grafikon 9. Dob ispitanika ankete	43
Grafikon 10. Spol ispitanika ankete	43
Grafikon 11. Obrazovanje ispitanika ankete	44
Grafikon 12. Radni status ispitanika ankete	45
Grafikon 13. Visina plaće ispitanika ankete	45
Grafikon 14. Odgovori ispitanika na pitanje: Mislite li da su Vaši prihodi u skladu s troškovima života?	46
Grafikon 15. Odgovori ispitanika na pitanja: Smatrate li da je kriza u Hrvatskoj negativno utjecala na Vaš standard?	47
Grafikon 16. Krize u Hrvatskoj koje su najviše utjecale na standard ispitanika	47
Grafikon 17. Negativne posljedice Tranzicijske recesije (1990.-1993.) koje su utjecale na ispitanike	48
Grafikon 18. Negativne posljedice Kasne tranzicijske recesije (1998.-1999.) koje su utjecale na ispitanike	49
Grafikon 19. Negativne posljedice Globalne financijske krize (2002.-2008.) koje su utjecale na ispitanike	50
Grafikon 20. Negativne posljedice COVID krize (2019.) koje su utjecale na ispitanike	51
Grafikon 21. Odgovori ispitanika na pitanje: Smatrate da je vlada dovoljno učinila kako bi Vas zaštitila od kriza?	51